

Vojeslav Molè :

Pesem mornarjev.

Prijadrali z juga smo stari mornarji
in v srcu še vedno se solnce smeji,
ko tonemo z jadra v razpaljeni zarji
in morje nam pesem večerno šumi.

Bregovi cvetoči, z vrtovi odeti,
bregovi z opojem vonjavih noči,
od trt se iskrecih v sanjah razgreti, —
zdravica življenju vsi vaši so sni.

Devojke smejoče, ve rože radosti,
ve sanje ognjene nekdanjih daljin,
ve lavor v razpletelih lasih mladosti, —
najlepši smehljaj je na vas zdaj spomin.

Bolesti, ve solze na dnu hrepenenja,
ve zveste družice vseh naših poti,
ve pesmi, vabeče v zatok pozabljenja, —
najgloblje ste zrle življenju v oči.

Viharji, viharji, vi verni drugovi,
zanesli ste z juga pod tiho nas noč,
za nami še vedno cvetejo bregovi, —
a nam ste v zameno podarili moč.

O jadra, ve jadra iskreča se v zarji,
v neskončne zdaj tonemo sanje noči
utrufeni, stari, samotni mornarji, —
a v srcu še vedno se solnce smeji.

Ne, nisem sam.

Ne, nisem sam na poti osameli,
brez druga nisem v teh samotnih dneh;
srce je moje v tvoji dlani beli
in v moji duši je tvoj solnčni smeh.

Ne, nisem sam kot ladja v snih večera,
ki jim bregov ni in ne belih cest;
saj jadro mi je tvoja tiha vera
in v jutro nosi me v bleščanju zvezd.

Ne, nisem sam sred mračnega hrumenja,
od vseh sovražen in od vseh proklet;
saj isto cesto greva hrepenenja,
saj tvoje sanje so moj živi svet.

Adam Mickiewicz:

Gora Kikineis.

(Iz „Krimskih sonetov“.)

Poglej v prepad: Nebesa, glej, tam vznak ležeča
so morje. Sred valóv je gora — ptič krilat,
zadet od strele, ranjenih peres škrlat
v obroč razgrnila kot mavrica iskreča,

snegá otok zgradila v vodi je blesteči.
Otók nad brezdnom jadrajoči je — oblak!
Na pol sveta mu z grudi pada nočni mrak.
Na čelu vidiš jasni trak mu plameneči?

To blisk je!... A postoj! Prepad imaš pred nogo,
le konja divji dir premaga brezdna dalj;
jaz skočim; ti, z gotovim bičem in ostrogo,

ko zginem ti z oči, na rob glej onih skal:
če blisne tam pero, je svetli moj kolpák;
če ne, — pot to je v zadnje hodil moj korak.

Preložil Vojeslav Molè.

Križev pot Petra Kupljenika.

Zgodovinska povest. Spisal Pastúškin.

Tretja postaja.

I.

„Samo trenotek dovolite mi, da se odpočijem.“

„Ne.“

„Stati ne morem več, vse noge so mi otrpnile.“

„Meni tudi.“

„Pa sediva oba. Mar mislite, da vam uidem?“

„Nič ne mislim.“

„Samo za trenotek, saj vidite, da se mi kolena šibijo.“

„Nič ne vidim.“

„Samo dve sekundi na tej stopnici. Ali dovolite mi vsaj, da se naslonim tja ob zid.“

„Ne. Slišali ste njegove besede: ‚Da se mi nikdo ne zgane z mesta, drugače mu zavijem vrat.‘ Tiho, že gre!“

Visoka, temna postava je prihajala hitro, odločnih, trdih korakov doli po ozki ulici, ki je vezala videmski grad s trgom Contarena.¹ Večerni mrak se je bil že toliko zgostil, da bi je oko samo, brez sluha, brez korakov, ki so hrzali po drobničavem grušču in se mešali rezko in odurno s kipečo podokniško melodijo, prihajajočo sem izza lože San Giovanni na drugi strani trga, pač ne bilo izluščilo iz temnega ovoja, ki je pregnal že zadnji sled večerne zarje na zapadnem nebu.

„Ali ti nisem rekel molčati! Kaj čebljaš kakor gos?“ se je zadrl prišlec.

„Ste morali temule prej usta zašiti; če me pa draži z jezikom, jaz tudi ne morem molčati,“ se je odrezal oni, ki je malo prej trdil, da nič ne misli in nič ne vidi.

„Tiho sedaj!“

Podoknica je prihajala zopet nemoteno sem izza lože. V poskočne takte vijoline in kitare se je vrgel sedaj kakor izurjen plavač v širokostrugi Pad doneč moški glas, poln kakor žitni klas v blagem letu, zvonek kakor bron v lini, mamil je uho in silil v srce:

¹ Sedaj Piazza Vittorio Emanuele.

Di là dell' Apennino
vedró il mio Gino,
vedró il mio amor.

Zapoznel Videmčan, ki je stopal čez trg, je obstal, prisluhnil.

. mio amor.

Na gradu pred palačo se je zasvetila bakla in je začela lesti po stezi nizdol proti temni gruči, ki je stala kakor okamenela kraj trga, pokorna onemu moškemu: Tiho zdaj! In kakor se je bakla bližala, je bilo boljbolj razločiti v njeni rdeči luči nekaj postav, ki so stopale z veliko naglico proti trgu. Od gruče spodaj se je oddelila visoka postava, ki je prišla prej po isti poti in se je bližala onim z baklo. Pod hribom so se ustavili, se nekaj menili, nato so šli naprej, se približali čakajoči gruči in obe sta se zlili v eno. Bakla se je začela pomikati zopet navzgor, sredi hriba je obstala.

„Jaz ne morem naprej in ne morem. Vi, gospod župnik ste jahali vso pot, a jaz . . .“

„Ne sitnarite, Peter Kupljenik, še par korakov!“

A Peter je sitnaril. Zgrudil se je na tla. Dva spremljevalca sta se sklonila, da so jima nožnice mečev udarile ob tla, in sta prijela onemoglega pod pazduho. Močne roke so ga vlekli proti gradu kakor pijanca, ki ga je usmiljenost sosedov pobrala v jarku. Glavo je držal pokonci, noge so mu drsale po tleh kakor mrtve. V gradu so ga spravili nekam globoko in ga zaklenili. Nato sta se napotila župnik Nepokoj in čokljat, polnopleč, kratkokrak, z mečem opasan Lah z griča zopet v mesto in po tesni ulici pod gradom naravnost proti minoritskemu samostanu.

Peter se je zleknil v temi po mrzlem tlaku. Nič se mu ni dalo tipati in iskati, ali ne bi našel morda v kotu ob zidu snop slame, kako capo ali karsibodi. Obležal je na tleh in zamižal, brez misli in brez zavesti. Čez malo je začutil po hrbtu prijeten hlad. Mrzli kamen je brž pogoltnil gorkoto, ki je prihajala iz vročega telesa, in je začel mrzleti. Toda obraz mu je še vedno gorel in lica, se je zdelo Petru, mu zdajzdaj izpuhtijo v vročini. Obrnil se je na stran, da se je desno lice dotaknilo tlaka. Prvi hip ga je nekaj zbadlo, a tik za tem je sledil tako hladnoprijeten občutek, da je nehote pritisnil lice še niže k tlom. Zdaj se je obrnil na levo in si ohladil na isti način tudi levo lice in čelo. Iz kamena je dihala tako mehko, božajoče, žametno, kakor da bi ležal v prijetni kopeli. Ta hlad ga je docela osvežil, da je začutil zopet svoje ude in svoje telo, sa-

mega sebe. Toda zdaj šele je zavalovila v nogah neznanska bolečina. V mečih, je mislil, da se mu noge vsak hip prelomijo in nič ni pomagalo, da jih je stegoval zdaj sem zdaj tja, naprej, nazaj, na levo, na desno. Nenadoma se je domislil, da bi levo nogo vrgel čez desno. Da, leva se je tako počutila bolje, žgoča bolečina, se je zdelo, da kar hlepi iz nje. A pri tem ga je začelo v desni tako ščipati in lomiti, kakor bi drla vsa bolečina iz leve naravnost vanjo. Z naporom jih je prevrgel, levo zdol in desno na vrh. Do dvajsetkrat je to ponovil in čez. Meča so se oddahnili, a zdaj so ga začela peči stopala huje kakor prej lica, ne s takim plamenom, a s tako gostimi zaporednimi bodljaji, kakor da hodi po ježevi koži ali kakor da mu nekdo šegeče stopala s snopom najbolj odbranih, živostrupenih kopriv. Sedel je na tleh in si začel trgati obuvalo z nog. Nato je skušal vstati in se upreti z golimi nogami ob velike štirivogelnike v tleh. Sprva je omahnil. Velika bolečina in ogenj sta trčila prenaenkrat skupaj z ledeno mrzloto kamena. V malo minutah je že lahko dobro stal. Stopical je počasi semintja po tleh. Zdelo se mu je vse popolnoma naravno, samoobsebi umevno, kakor da mora biti tako in ne drugače in kakor je samoobsebi umevno, da se nebeški svod boči človeku nad glavo. Domislil se je, da bi premeril sobo, ker ji v temi ni videl velikosti, ne mogoče zato, ker je prišel šele pred kratkim vanjo — saj se mu je zdela tako znana, tako domača — ampak tako kakor se pač domisli človek včasi tudi doma: ne more spati, vstane in šteje korake iz kota v kot. Peter jih je naštel štiri v šir in pet v dolžino. Naenkrat je začutil žejo, sprva samo tako kakor da bi rad pil, a tik nato je žeja zrastle s čudovito naglico, kakor če se utrga v strmini pod vrhom zrno snega in naraste v malo minutah v tako grmado, kakor da se je vtrgalo pol vrha. Vsa vročina, ki jo je občutil poprej na vsem telesu, se mu je zdaj zgostila v grlu v pravi ogenj. Vse sline mu je hipoma posušil, puhala mu je v usta, da se mu je jezik zvijal v njih kakor zeleno lavorjevo pero, ki ga je paglavec zagnal v kres. Peter je planil k vratom, vlekel zapah, tolkel, rožljaj, razbijal, klical. Udarci so umirali zamolklo, glas je usihal v grlu. Uho je poslušalo, korakov od nikoder. In grlo je gorelo, gorelo s plamenom. Vode! Dvakrat, trikrat je zaklical, več ni mogel, glas mu je zgorel v grlu kakor slama v peči. Peter se je vrgel na tla in je začel lizati kamen. Vsesal se je z ustnicami vanj kakor dete v materine grudi. Odtrgal je zopet ustnice in jih prižgel na drugo mesto, in zopet na drugo, vse križem po vseh tleh. In glej — sprva je čutil hlad samo na

jeziku in na ustnah, samo na mestu, ki se je dotikalo tal; v grlu pa je gorelo še vedno. A polagoma — ali ne sega mrzlina in hlad po jeziku tudi globlje noter, kaj se ne širi vse dalje in dalje, do petelinčka, do jabolka, in še globlje sili, doli do pljuč. Goli, revni kamen, kako si ti gostoljuben, kako mehko je tvoje srce, kako usmiljeno! Kopel daš zapuščenemu in posteljo, počitka in pijače! Po očetovsko sprejmeš nesrečnika, da mu odleže pri tebi, pogostiš ga kakor tovariša in brata. Ha, in ljudje si domišljujejo, da ga kaznujejo, trpinčijo in mučijo!

Peter je otipal v kotu klop in na njej otep slame. O, zdaj, odpočit in okrepcan, ozdravljen in napojen, zdaj se lahko udobno zlekne po ležišču. Počasi in s prijetnim občutkom je legel na klop in čakal, da pride spanec in mu sklene veko k veki. A pred spancem je prišel še dan, ki je pred nekaj urami zdrknil v večnost, v vsej svoji prašni vročini je prišel, in še pred njimi oni večer v grajski kapeli. Vse po vrsti: oboroženi černidi, za njimi Nepokoj, loputanje vrat, vezanje, bakle, povelja, kletve, kriki, potem zopet grobna tišina, rožljanje s ključi, trda beseda: Peter Kupljenik, z nami! Grajsko dvorišče, na dvorišču objokana grajska gospa, Attemsova žena, vojaki, Nepokoj, mesto, Coretto, pevelje: Na pot! Nato ves dan potovanje, dolga cesta iz Gorice v Videm, zdaj navkreber, zdaj navzdol, skozi sela in vasi, slovenske, furlanske, ljudje, ki postajajo na cesti, se ozirajo, odpirajo usta na široko, in Nepokoj na konju vedno tistih deset korakov pred njimi, ozirajoč se v kratkih presledkih, pokonci in raven kakor sveča, pot brez konca, zdaj prašna, zdaj grapava, in zopet vasi, mesta, Kormin, Buttrio, druga sela, tu manjša, tam večja, in nad glavo vedno tisto jasno nebo, vedno tisto srpanovo solnce, romajoče nad njimi v širokem loku od Čavna doli do Lombardije, in potem, zvečer, že v trdi noči: Videm.

Misli so hipoma preskočile drugam.

Gompa? Adijo lepe ure upapolnega pričakovanja v Gorici, adijo misel na delo, na svobodo, na razširjanje svete resnice. Štefanija? Nikoli ne bo izvedel, nikoli je ne bo videl. Padlo je solnce v morje in namesto, da bi vstalo drugo jutro oprano in bleščeče, je vtonilo v kopeli in je ugasnilo.

Misli so se podile naglo druga za drugo, prehitevale se in se rinile in Petru je minila noč, kakor da je trajala eno uro. Moj Bog že zopet škriplje zapah, zopet ga bodo tirali sem in tja, gori in doli. Človek se ne more niti do sita namisliti.

II.

Peter je gledal, kako se nateka pisana množica krog njega. Stopal je mirno med dvema hudogledima biričema in ozirajoč se na svojega levega spremljevalca, se je moral večkrat zaporedoma nehote nasmehnuti, videč njegov hudo nagrbnčen obraz, njegovo zagorelo polt, ki jo je strah, združen z očitno samozavestjo, češ: in če pride sam vrag, mi ga ne iztrga! nabiral v čudne gube. Nasmehu se je pridružil izraz pomilovanja, kadarkoli se je ustavilo oko na močnih, žilavih rokah, kosmatih prav doli do prstov, ki so krčevito stiskali Petrovo roko, visečo malomarno v črnem rokavu. Oj sramote, in ne samo sramote, tudi kazni, kazni, ko bi se zgodilo, da bi mu jo Peter popihal, kar bi ne bilo nobeno čudo spričo dejanj, ki se pripovedujejo o njem: da je papeža preklinjal, da je devet fara zapeljal v krivo vero, da bi bil roki pravice že iz treh gradov skoro ušel. Kaj se ne zgodi lahko — takim gre zlodej vedno na roko, in da zlodej nima mnogo manj moči in pameti kakor sam Bog Oče, se je izkazalo brž po stvarjenju in pozneje še mnogokrat — ali se ne zgodi lahko, da ta preklicana mila Jerica v črnih capah, ki bi mu pošten kristjan ne prisodil, da bo štel do pet, ne da bi se zmotil, da ti ta merkvica, izpita in suha kakor je, dvakrat, trikrat kihne in se v hipnem skoku požene kakor pšica na najbližnjo streho — pojdi ga loviti!

Desni spremljevalec Petrov je bil živo nasprotje svojega tovariša na levi. Bil je gladko obrit, le pod spodnjo ustno je imel temen šopek mišje dlake, ki je črnela na zagoreli polti, podobna muhi ali obadu. Zdajpazdaj je vdarila Petrova dolga halja ob njegovo nožnico, ki mu je mahala ob strani zdaj naprej zdaj nazaj, se za hip zamotala okoli nje, pa se zopet odvila. Množica se je natekala še vedno po vseh ulicah in uličicah, po vseh kotih in prehodih, izpod gradu, sem od Sv. Krištofa, gori od stolnice, od povsod. Tudi okna, ki so gledala na trg Contarena, so bila napolnjena z glavami bujnokosih Videmčank, ki so gledale z radoznalim strahom visokega črnega moža, korakajočega tako malomarno, kakor da vsi ti pogledi ne veljajo njemu, ampak žuboreči fontani, mimo katere je pravkar stopal, kakor da se Videmčani v pol stoletju, kar jim jo je podaril mojster Giovanni, še niso nagledali njenih pestrih biserov, ki so lomili solnčne žarke in ustvarjali iz njih koncev in končičev vse polno večjih in manjših mavric.

Ljudje so se pehali, suvali s komolci, kazali na Petra, vpraševali, odgovarjali, zmerjali in se rinili okoli njega.

„Odkod so ga prignali?“

„S Kranjskega pravijo.“

„Kje je to?“

„Na Nemškem.“

„Lažeš. Na Turškem, to se pravi, ne na Turškem, a tik pred Turčijo.“

„Kaj pa nam je treba teh turških nevernikov?“

„Ti si tudi kristjan, ti! Še tega ne veš, da ima naš patrijarh vse dežele pod sabo, vse dol do Turčije.“

Peter je stal pred cerkvijo sv. Ivana. Stražniki so morali siloma odriniti tolpo, ki se je gnetla pred vrati. Peter je slišal, kako so se vrata za njim zaprla s tako naglico, da je čutil veter, ki je nastal pri tem. Po sredi cerkve mu je prišel naproti suhoten možicelj z vijoličasto kapico na temenu. Pomignil je s kazalcem Petrovima spremljevalcema in jima pokazal na levo. Stražnika sta sedla s Petrom na črno pobarvano klop. Tri ali štiri koraki pred klopjo je videl Peter dolgo mizo, pregrnjeno z debelim zelenim prtom in okoli nje vse polno po večini plešastih glav. Sredi mize, Petru ravno nasproti, so glave molele več kakor za ped nad druge in tudi sedeži, ki so sedele na njih te tri osebe, so se odlikovali od drugih po velikosti in po žametasti prevlaki, ki je rdela izza teh treh hrbtov. Srednji v tej trojici se je zdajci dvignil in sklenil roke, da se je razločno videl velik dragulj na prstanu njegove desnice in je zlati križec, počivajoč dotlej v naročju, nategnil debelo, polnopleteno zlato verižico in dvakrat zabingljjal na prsih. Vse omizje je v tistem hipu sledilo njegovemu zgledu. Visoki cerkveni dostojanstvenik je začel z nelepim, hreščočim glasom:

„Veni, creator Spiritus.“

Vsa družba je pela z njim, na koncu je zmolil še kratko molitev, ki ji je sledil mnogozvočni, zategnjeni amen. Zbrani so napravili velik latinski križ in zopet so zaropotali stoli. Zdaj je srednji v trojici z odlikovanimi sedeži zopet vstal in je spregovoril nekam boječe in jecljajoče, oko uprto vedno v veliki, z beneškimi stekleninami bogato obložen, v srebru in zlatu izdelan lesteneč, viseč sredi cerkve izpod bogato slikanega stropa:

„Predragi v Gospodu! Videli smo veliko zmoto, ki je zaslepila pamet nesrečnemu Petru Kupljeniku, sedečemu tukaj pred vami, preiskali smo njegovo zadevo po najboljši vesti in s plemenitim

namenom. Prosim torej gospoda fiskalnega prokuratorja sv. Soda, da prebere vse, kakor smo našli.“

Peter je gledal in poslušal. Po svetišču se je nosila slabotna dnevna svetloba, kolikor je je pač moglo prodreti skozi romanska okna na obeh straneh, in se je vsipala na mizo v gostih curkih, ki so ravno zadostovali, da je bilo mogoče čitati ob njih. Glave ob mizi so migale in se zibale, ta se je nagibala na to stran, druga na drugo, še druga se je tako napeto iztegovala, da se je zdelo, zdajzdaj se utrga suhi vrat v belem kolarju in glava sfrči kakor raketa pod strop. Tisti, ki so sedeli na tej strani mize, bliže Petra, da jim je bilo videti do sedaj samo hrbet in zadnji del lobanje, so se začeli sukati na svojih sedežih, da jim je Peter mogel videti skoro tudi obraz. Sprva je menil, da se ozirajo nanj, opozorjeni po besedah, ki so jih pravkar slišali. Prvi hip se gotovo ni motil, saj je jasno videl, kako se je ta in ona glava sklonila k oni svojega soseda ali pa čez mizo in kako se je nekaj kazalcev med pritajenim šepetanjem obrnilo vanj. A brž nato pogledi že niso veljali več njemu, hiteli so preko njegovih ramen nekam za njim. Nehote se je ozrl še sam in zaslišal v tistem hipu sem od nasprotne stene glas belolasega, še zadosti trdnega starca, ki je baš vstal za malo mizico z naslanjača, podobnega onim trem pri dolgi mizi:

„Po zanesljivih pričah in mnogih drugih verodostojnih virih smo dognali . . .“

In starec je bral dolge litanije o Petrovi neveri, o njegovem pohujšljivem življenju in zapeljevanju, o njegovi nepokorščini in njegovih krivih naukih. Peter je gledel mirno, kakor da se ne tiče njega, ampak razbojnika, ki ga ne pozna po imenu ne po kolenu, Le od časa do časa, ko je bralec imenoval Katro, Štefanijo, Primoža, Nepokoja, se je mahoma zdrznil.

Prokurator je končal. Zašumeli so listi na njegovi mizi, po cerkvi so se čuli koraki, služabnik je vzel velik protokol na prokuratorjevi mizi in ga postavil pred moža, ki je sedel v oni trojici ob levi strani. Ta je začel listati, preganil je deset, petnajst listov, preden je našel pravega. Obrnil ga je proti luči, med slovesnim molkom čital nekaj časa sam zase in se nagnil nato k svojemu sosedu na levi. Ta je primaknil oči k onemu mestu, kamor mu je tovariš kazal s prstom. Oba sta brala skupaj par minut in se sklonila nato še naprej do tretjega tovariša, odlikovanega s posebnim sedežem, ki mu je blestel ob boku bogato okrašen mečev roč. Zdaj so mrmrali nekaj vsi trije, kazali na Petra in na prokuratorja in tisti

z mečem si je tik nato začel meti roke; videlo se je, da ga ne zebe, ampak da si umiva roke kakor nekdanj Herodež, češ: tu ga imate, svoj meč vam lahko zmerom posodim, a z njim opravite sami kakor hočete. „Saj tudi bomo“, mu je odgovarjalo samozavestno svetlikajoče se visoko čelo njegovega soseda.

Peter jih je gledal, kakor gleda tujec, skozi mesto grede, mešetarje na trgu. Niti oddaleč mu ni prišlo na misel, da mešetarijo o njem. Mislil je na Štefanijo. Morebiti sedi ta hip na podobni klopi kakor on. Morebiti že ne sedi več; roke ji vežejo za hrbet in jo vlečejo ven na trg: tam je ljudi brez števila in sredi njih velik kup drva in iznad kupa štrli debel kol. Po lestvi vlečejo Štefanijo tja gor, Štefanija ihti, govori: Oče, oče! Rablji ne slišijo, se smejejo, se šalijo, na vrhu so. Privežejo jo h kolu, trdno, da se beli udje zvijajo in krčijo, roke in noge in tudi čez prsi. Nato zlezajo po lestvi urno zopet na tla, ukrešejo prgišče slame. Štefanija gleda proti nebu, rada bi sklenila roke, ne more, po licu drvijo srebrni lešniki zopet šepče: Oče, oče!

„Peter Kupljenik, ali priznavate, da ste zagrešili, kar ste pravkar slišali?“

Peter je dvignil glavo.

„Peter Kupljenik, ali priznavate in prekličete zmoto?“

„Resnico priznavam. Zmote si nisem v svesti, zato je ne morem preklicati.“

III.

Peter je sedel v ječi videmskega gradu. Pogledal je proti vratom in je videl vstopiti visokega, suhljatega moža v dolgi halji, ki je, zapiraje vrata za seboj, nekemu zunaj na stopnicah stiskal roko z besedami:

„Čez dobro uro, gospod glavar. Zdaj pa zaklenite trdno tudi mene, da vam ne uidem.“

„Da se le ne stepeta, prečastiti,“ je odgovarjal zunaj možatošaljiv glas.

„Jetnik kaže biti pohleven.“

„Tiha voda. Slišali ste, česa je vsega zmožen.“

„Zaupajmo v Boga in storimo, kar je v naši moči. Strah, da ne bi sv. Sod postopal krivično, ljubezen do resnice je večji nego strah pred slabotnimi človeškimi rokami.“

„Torej čez uro!“

Zunaj je zapah zaropotal in ostroge so odpele po stopnicah navzgor.

V ječi je videl novi prišlec sprva samo temo. A Petrovo oko, vajeno pomanjkanja svetlobe, je brž uganilo, da je tega moža že videlo v cerkvi sv. Ivana.

„Nekoliko se menda že poznavata!“

Peter je spoznal, da ga prišlec v temi še ne vidi, ker je govoril z obličjem v drugi kot in s hrbtom proti Petru.

„Mislim, da se,“ je pritrdil Peter.

Tujec se je zdajci obrnil za glasom. Nekaj hipov sta molčala oba in prišlec je napejnal oči v Petrov kot. Iz teme se mu je zasvetil mokrotan blesk dvoje rjavomodrih oči, okoli njih je vstalo iz teme, blede kakor zimska luna, veliko dno, Petrov obraz.

Tujec je povzel:

„Pri Sv. Ivanu sva se videla.“

„Tam.“

„Meni se zdi, da ste bili tedaj ves čas raztreseni.“

„Po čem sklemate?“

„Ker ste ves čas gledali v tla in ste rekli nakonci tako naenkrat: ne. Čisto nič se niste pomišljati, niti za sekundo se niste obotavljali. Kakor bi se hoteli odkrižati nadležnega vprašanja, ki vas je motilo v vašem razmišljanju, ste samo glavo privzdignili in rekli kratko in malomarno: ne. Kakor bi se vam ne zdelo vredno izgubljeni besed, samo glavo ste privzdignili in ste rekli: ne.“

Peter je motril govornikove oči in nato je prikimal.

„Glejte,“ je nadaljeval oni, „meni se je zdelo, da bo tako. Smilili ste se mi. Kakor hitro sem vas videl sestri na črno klop, bi vas bil najraje kar odpustil, ker sem videl na prvi pogled, da niste tako razpoloženi, kakor bi bilo treba, da bi pravica in resnica, ki smo jo hoteli izslediti, ničesar ne trpeli. A kaj se hoče, generalni vikar, pa naj se imenuje prav Barbaro, ne more ukreniti vedno tako, kakor misli, da bi bilo najbolje. Omenil sem inkvizitorju, kar sem opazil, toda Padre maestro Angelucci je bil drugačne pameti. No, potem je videl. Oziroma nič ni videl, ali ni hotel. „Trdovratnež, trdovratnež,“ je ponavljal venomer, „in potuhnjenec!“ Komaj sem ga tisto popoldne pregovoril, da vas ni dal zvezati na natezalnico. Po vsej sili je hotel, naj se vas s trpinčenjem nemudoma prisili k priznanju in preklicu. Da se mi ni posrečilo potegniti glavarja na svojo stran, bi se bilo tudi zgodilo, ker se inkvizitorju malokdo upa ugovarjati. — Zakaj, mislite, da vam vse to pripovedujem?“

„Jaz ne vem.“

„Morebiti iz samohvale? Ali zato, ker sem nevreden služabnik tistih, ki so mi izročili to odgovorno mesto? Ali nazadnje morebiti zato, da bi vam štrečno zmešal in vam prišel po ovinku do živega?“

„Skoro bi rekel: da.“

„Glejte, to misel sem vam čital v očeh ves čas, ko sem govoril. Bil sem pripravljen na to že brž od začetka, a upal sem vendarle, da se mi kako posreči . . .“

„Priti mi do živega.“

„Če že hočete. Po moje: priti resnici do živega.“

„Torej upate najti pri meni resnico?“

„Tako upam.“

„Pri meni, ki veste, da sem ravno zato tukaj, ker resnico sovrážim, pri meni, o katerem imate spisano že celo knjigo laži in zmot, ki sem jih širil in učil, pri meni jo iščete, kakor tisti, ki je konja prodal in je potem tožil kupca, da mu ga je ukradel! Dobro veste in trdno ste prepričani, da je pravica in resnica na vaši strani, in prihajate samo —

„Samo?“

„Da bi se iz mene norčevali.“

Vikarij ni odgovoril. Prekrižal je roke na prsih in stopal s sklonjeno glavo od stene do stene. Ko se je nahodil, je obstal pred Petrom in zopet molčal. Stegnil je roke k zlati verižici, ki mu je visela na vratu, jo snel počasi in jo vrgel z zlatim križcem vred v drugi kot. Takisto je snel z roke prstan in ga zagnal od sebe, da se je zakotalil proti zidu. Peter ga je gledal začudeno.

„Ali sem vam tako manj nadležen?“

„Ne.“

Barbaro je skomignil z rameni in se zopet zamislil. Nato se je pripognil, sedel k Peru na klop in mu položil roko na ramo.

„Peter, ali si imel kdaj prijatelja?“

„Imel.“

„Ta prijatelj, Peter, te je prevaril.“

Peter ga je pogledal začudeno in vprašujoče.

„Ne utajiš, Peter, prevaril te je. Dolgo sem mislil, kako bi bilo to mogoče. In sklep je bil ta: ali ni imel nikoli prijatelja, ali če ga je imel, ga je prijatelj izdal. Drugače je nemogoče, kar si mi prej vrgel v obraz.“

Peter je gledal še bolj začudeno. Barbaro je povzel:

„In o meni, Peter, si mislil in mogoče še misliš, da ne morem govoriti s tabo, ne da bi mislil obenem tudi na prstan in križec.“

Peter je prikimal.

„Ne čudim se, Peter. Evo, kaj ti povem. Tega nisem našel v nobeni knjigi modrosti, ne, Peter, to sem videl: mnogo jih je, ki so zašli na kriva pota, Peter — s stališča mojega križca in prstana ‚kriva‘, Peter — mnogo njih, pravim, je ubralo to pot zato, ker so — to govorim brez križca, Peter, in brez prstana — zato ker so imeli tako široko odprte oči, da se jim je naenkrat zazdelo, da vidijo več stališč. To odkritje jih je tako osupnilo, da so naenkrat zahrepeneli po drugem stališču, mnogokrat iz gole radovednosti. In videl sem tudi, da se to navadno izmed plemenitejših duš. To bi še ne bilo nobeno hudo, hudo pa je to, da so te duše po večini jako nesrečne; zato tavajo od stališča do stališča, vsa se jim zde prenestalna, preprazna in nazadnje zablodijo — med stališča, zadevajo se na desni in levi in ne pridejo nikamor. Peter, ali se ti take duše ne zdijo pomilovanja vredne, ali ne misliš, da je bolje nekaj doseči kakor nič? Kaj pravi tvoja pamet, Peter?“

„Bolje nekaj kakor nič.“

„In zopet: kaj pravi tvoja pamet, po čem hrepeni vsakdo, naj stoji na kateremkoli stališču, pa makar na nobenem?“

„Po sreči.“

„In dalje: če si prideta dva, ki stojita na različnih stališčih, navkriž, ali naj močnejši pomendra slabejšega, ali naj si povesta raje, kako in kam mislita?“

„No, zmenita se naj.“

„In če bi tebi, Peter, kdo zastavil pot, ali se ne bi hotel z njim z bogati, da bi se videlo, kdo naj se umakne, ti ali on?“

„Rad bi se.“

„Ce dovoliš, poberem zopet križec in prstan.“

„Prosim.“

Vikarij je pobral verižico in si nataknil prstan.

„Peter, ti si stal nekoč na nekem stališču.“

„In stojim še danes.“

„Za to sedaj ne gre. In takrat je stalo tudi mnogo drugih na istem stališču kakor ti.“

„In stojijo še danes.“

„Tudi za to ne gre. Stališče, katero mislim, je bilo namreč stališče svete katoliške cerkve. Iz njenih rok si ti prejel mašniško posvečenje, ona ti je izročila tudi nekaj svojih ovčic. Pa se je razneslo, da si se ti, Peter premislil, da si začel učiti drugače kakor sveta cerkev. Z drugimi besedami: gospodar je čul novico, da mu

oskrbnik zapravlja posestvo, in ali misliš, da se razsoden gospodar ne popelje na pristavo, ali pozove oskrbnika k sebi, da se domenita kako in kaj? Tukaj gre namreč samo za to: ali si širil krive nauke ali ne, in nikdo ne vpraša po tem, ali je bilo prav, da te je loški gospod dal napasti in zapreti, da si skušal dvakrat pobegniti in kar je še druge navlake; vse to so malenkosti, ki mene kot zastopnika cerkvenega poglavarja nič ne brigajo.'

„Seveda, če začnete tako, človek rad odgovarja, saj skoraj mora. A poglejte tisti svoj protokol in boste videli, v čem tiči moje krivoverstvo: v obhajilu sub utraque, v mojih otrocih, v tem da sem plezal po obzidju tolminskega gradu in da nisem maral odgovarjati Nepokojevemu zasmehovanju.“

„Protokol zame ne velja.“

„Ali za Nepokoja velja, za očeta Angeluccija velja, za patrijarha velja, za papeža velja. In vi — ali ne veste, da vas pahnejo ta hip na zatožno klop poleg mene, če vas slišijo?“

Ključ v vratih je zarožljaj, Barbaro je pogledal na uro.

„Dolžnost me kliče. Razmišljajte nekoliko o tem, kar sem vam povedal, in prosim vas, Peter — molite! Če bom količkaj mogel, pridem jutri zopet. Saj vam ne bom nadležen, Peter?“

„Ne boste.“

(Konec prihodnjič.)

Kult francoske književnosti izven Republike.

Anton Debeljak.

Francoska literatura, kultivirana doma s tako ljubeznijo in navdušenjem, ima vedno dovolj pospeševalcev tudi za mejami domačije. Ne mislim pisateljev iz sosednje Švice, kakor Amiel, Rod, lani umrli neokristjan, in kopa drugih: prihajajo še od dalje. Med starejšimi je zlasti znan Grk Chénier, giljotiniran za časa velike revolucije, in njegov rojak Papa di a m a n t o p u l o s († 1910), ki si je nadel naziv Moréas po svoji domovini, in ki je igral v razvoju francoskega simbolizma dokaj znatno vlogo. Zaradi posebnosti omenim rumunsko poetko Vacaresco, ki piše sicer tudi v angleškem jeziku, in Poljakinjo Krysińsko. Angleška Amerika je dala dva delikatna pesnika: Stuart Merrill in Viélé-Griffin sta prinesla

svoj obol na oltar galske beletrije po odličnem španskega rojaka avtorja blestečih sonetov „Trofej“, José Maria de Heredia, rojenega na Kubi. Italija je prispevala neprimerljivega Marinettija, doma iz Afrike, odgojenega v Parizu, momentano delujočega v laških mestih, kjer je bil pred nedavnim obsojen na dvemesečno ječo vsled prestave „nemoralnega“ romana Mafarke. Ime sta si zagurala ob strani Manuela in drugih številnih židov de Souza in Kahu, ki mu gre slava, da je pred petindvajsetimi leti prvi uporabil prosti verz v „Nomadskih palačah“ ter tako razbil posvečeno broneno posodo aleksandrinca.

Najmočnejši prtok sodelavcev pa prihaja iz Belgije, kjer je francoski jezik zelo razširjen, dasi bi ga nekateri pregoreči rodoljubi radi nadomestili z domačim narečjem. Med Valoni in Flamci navedem samo nekaj občno znanih imen: Rodenbach, ekskvizitni melanholik, ki je ovekovečil „Mrtvo mesto“ Bruges, staro zasanjano zavetišče belginjk. Preidem molče Mockela, da napravim prostor Emilu Verhaerenu, ki je uzrl luč sveta blizu Antverpna leta 1855. Njegova umetnost je bistveno narodna. V mnogoštevilnih zbirkah poezij opeva Flamandke, razkošnobarvne večere, iluzorne vasi in halucinirane poljane kraj modernih industrijalnih mest, zagorele razkladalce ladij poleg vase zakopanih menihov in samotarjev. Prvi je zanesel v belgijsko umetnost toplo virijo prirode; njegovi stihi se razvijajo v bogato variiranih ritmihi nedosežne plastike; skoro brez primera so v tem oziru „Goreče kope“. Verhaeren je predvsem kipar besede — če smem združiti izraza — brez nadiha kričavih ali jokavih čuvstev, vedno jasen in veder optimist. Da ni uspel s svojimi štirimi dramatskimi umotvori, je po mnenju kritikov vzrok jezuitska odgoja, ki mu je zatrla zmisel za strast in konflikt.

Zlasti pa sem hotel imenovati M. Maeterlincka, avtorja pred kratkim objavljene „Modre ptice“, feerije v 12 slikah. Doma iz Ganda, vzgojen pri jezuitih, se posveti kljub svoji predilekciji za medicino na očetovo željo študiju prava, „te zbirke socijalnih plotov in ograj.“ Izbrani poklic se mu je zdel nekak izprehod med podrtinami in grobiščem. Kot advokat se je kmalu naveličal razbojnikov, tatov in požigalcev, ki so nudili le zakrnelo psihologijo njegovi ostrji žeji po misli in življenju. Sleče torej togo in odrine v Pariz, kjer v Latinskem kvartirju spozna razne literalne korifeje, izmed katerih je najbolj vplival nanj goreči mistik Villiers de l'Isle-Adam. Seznan se intenzivno z angleškim leposlovjem, čita Schopenhauerja ter izda prvo zbirko pesmi, kateri sledi dramatski poskus

La Princesse Maleine. Igrokaz je tiskal sam z ročnim strojem v 25 izvodih in prvega naslovil na slavnega simbolista Mallarméja... Sedaj se vrsti umotvor za umotvorom, največ v dramski obliki: *L'Intruse* („Vsiljenka“), *Les Aveugles* („Slepci“), *Pelléas et Mélisande*, *Alladine et Palamides*, *La mort de Tintageles*, *Monna Vanna*, o katerih se je že pisalo tudi pri nas. Manj se je čulo o njegovih mistično-filozofskih spisih kot *Le trésor des Humbles* („Zaklad ponižnih“), *L'intelligence des fleurs*, *La vie des abeilles* („Življenje čebel“) i. dr.

Najoriginalneje delo Maeterlinckovega odra je že omenjeni *L'Oiseau bleu*, v katerem nastopajo malone sami otroci. Osemletni Tytyl in sestra Mytyl zadremljena v očetni bajti in sledimo nizu slik iz njenega sna. Vila Beryluna jima veli, naj gresta iskat modrega ptiča. Slabotni človek, tu ponazorjen v detetu, se tako peha za božansko ptico Srečo, a narava mu je sovražna. Zase ima le luč, kruh, sladkor in psa: stvari, ki so posebljene in spremljajo otroka po nevarnih in čudovitih potih, braneč jih domačih in tujih živali. Prišedši skozi deželo Spomina, zablodita v kraljestvo Bodočnosti, slednjic v carstvo Noči. Zbudivši se na konec ujmeta Modro ptico, ali podarita jo bolni punčki, ki si jo zaželi. Tako ima človek često srečo, toda je ne zna ohraniti; ta sreča je relativna, pridobimo jo le s tem, da jo žrtvujemo drugim.

Rafinirana je enostavnost te piece, vendar predočuje izvrstno Maeterlinckovo metafiziko. Zanj je resnica v spontanem, nepredarjenem, instinktivnem, skoro nezavestnem. Pravo duševno življenje, kakor so menili že stari indijski modrijani, se javlja v neodkritih globinah, v daljnem šepetu. Kar vemo, to ni zanimivo, govori pisatelj. Povsod sluti tajnost, nepremerljiv mu je misterij v nas in okoli nas. Kadar razumemo resnico, se oddaljimo od nje, ker jo omejimo. Prava resnica in lepota je neizrazna, nejasna; zato je treba nedoločnosti v lepem. Skica, načrt, nasenčenje, jecljanje! Vse drugo je grobo in trdo, ostro, grdo in banalno. Pri tem se spomnim na besede Vignyja: *Le molk je velik!* — Dejanje v drami je po tej teoriji višek barbarstva. Dramaturg zahteva spečih globin brez valov, zabrisanih kretenj, ki izrazijo, vdahnejo gledalcu podzavestni jaz. To je Maeterlinckov *Théâtre statique*.

Legendo so igrali z velikanskim uspehom najprej v Moskvi (1908), potem v Angliji, v trenutku jo predstavlja gledišče Réjane v Parizu. Feerične dekoracije je ustvaril ruski slikar Egorov.

Felician: **Smrt.**

Mati je uprla oči v otroka. Zaiskrile so se ji, potemnilo se ji je čelo, obrvi in trepalnice so se zganile.

Na postelji je ležal pod težko rdečo odejo mal deček. Vroč glavica se je izgubljala med blazinami. Mladost lic je razjedala boleost, obraz je bil rdeč in napet. Dihal je težko, vzdigovale so se prsi in hrople. Suh, rezek kašelj je motil mir mračne sobe.

„Stanko! Me poznaš, Stanko?“ je dihnila komaj slišno.

Sklonila se je nad njim in mu popravila zglavje. Tresla se ji je roka, koleno se je šibilo: otrok je trpel, trpela je mati.

Tisti hip se je vtihotapila blazna misel:

„Kaj, če umrje . . .?“

Prestrašila se je, skoro zastalo ji je srce. Stisnila je krčevito ustnice, kakor otrok je povabila oči. Ogenj pogleda so ji zameglile solze.

„Mama! . . . dihal bi . . . ne morem . . . Mama! prosim! . . .“

Prešini jo je po vsem telesu. Klicala bi na pomoč, glas ji je zamrl v grlu. Pomagala bi mu sama, roki sta odreveneli, majalo se ji je telo od slabosti.

„Mama, prosim . . . mama!“

Prijela ga je božjast. Že v grlu so se dušile besede; hropenje in grgranje se je čulo. Pri ustnicah so se mu pokazale bele pene, lica so se napela še bolj.

Mati je stala ob njem in je bila brez moči. V njej se je rodilo veliko vprašanje: kaj bo? Njene misli ga niso mogle obseči. —

V sobo je stopil oče, uradnik Hutter. Ostrmel je, tega ni pričakoval; bolezen, kakor jo ima sto in sto otrok, si je mislil. In sedaj? Če je prepozno?

„Kaj vendar čakaš!“ je siknil in telo se mu je nagnilo naprej.

„Duši ga!“ odvrnila mu je. V trenutku se ji je vrnila zavest; vse je bilo jasno okoli nje, spoznala je resnobo položaja. „Duši ga! Zdravnika, ne? Pojdi, . . . hitro! — Umira —“

Kakor omamljen je stal še en hip, nato je odhitel po zdravnika.

Služkinja je prinesla čaja. Prijeten vonj se je razširil po sobi.

„Ali bi čaja, Stanko, hočeš? Daj, odleglo ti bo, daj . . .!“

Besede so prihajale iz dna srca, v strahu in obupu porojene, z žalostjo izgovorjene.

Stanko je molčal; napad je ponehal. Mir se mu je vtisnil v obraz, sladki nasmeh je preletel ustnice — zasanjale so mu oči.

„Zahvaljen, ki si v nebesih . . .!“

Sedla je v naslanjač, polagoma se ji je umirilo srce in slika bodočnosti je vstajala pred njenimi očmi: Stanko, njen otrok, je mladenič, je mož . . .

Kratke so bile sanje, vsesal in zagrizel se ji je v dušo dvom.

„Ali umre, ali bo živel...? Če umre, če ne bo živel, če preneha biti srce . . .? Ali je mogoče?“

Potok solz se ji je ulil po licih; glasni vzdih, pritajeno ječanje se je spojilo z mrakom in temo.

„To bi bilo nekaj groznega, ne prenesla bi“ —

Tedaj je prišel soprog z zdravnikom. Obrisala si je solze.

Zdravnik je premeril s par koraki sobo in stopil z mirnimi, odločnimi koraki k postelji. Ozrl se je naokrog, nagubančilo se mu je čelo kakor v velikih skrbah. Ukazal je dvigniti zavese. Z večjim pogledom je premotril položaj. Spoznal je: smrt čaka ter se ozrl naravnost v plahe in pričakovanja polne obraze:

„No, bomo videli, kaj bi se dalo storiti... Poskusim —. Skušal ga bom rešiti — ali, gospa, prosil bi, pustite me za trenotek samega pri bolniku. Samo za trenotek; ni nič važnega, malenkost, takoj sem gotov, pokličemo vas. Gospod, skledico gorke vode prosim!“

Volji zdravnika se je morala ukloniti. Soprog jo je spremljal v sosednjo sobo.

„Ne boj se vendar, boš videla —“ Vrnil se je in zaprl vrata. Pustil jo je samo. Pohišstvo je stalo v sobi kakor po navadi, a zadelo se ji je, da je v tuji sobi. Po mislih so ji blodili strahovi in večče. Začula je korake in napol zadušeno govorico. S strahom se je približala vratom, prislonila je lahti ob rob in poslušala.

„Kaj bo? — Ali ga reši?“ —

Naenkrat je vse utihnilo. Čula je le svoje dihanje, utripe svojega srca. Prikradla se je slutnja mimogrede; potolažila jo je z lepo nado.

„Ali, kaj je to? Kaj se godi? Tako tiho... morda spi? Zaspal je. Ah . . . kaj sedaj . . .! Sedajle . . .“

Butil ji je na ušesa z vso grozo otročji jok in kašelj. In jok se je zadušil in utihnil v kašlju.

„Sedajle se je nekaj zgodilo . . . sedajle . . .“

Objele so jo slabosti, omahnila je, skoro nezavestna se je zgrudila na stol. Strmelala je v strop z vodenimi, preplašenimi očmi.

Solnce je prikukalo v sobo in se uprlo v njene črne lase. Visoko blede čelo ji je pobledelo še bolj. Na stropu in na steni se je plazila počasi velika, črna senca; zatrepetala je in izginila. Solnce se je skrilo za oblak; skozi okna je prišel mrak in prinesel grozo s seboj.

Odrpala so se vrata in pokazal se je dobrodušen obraz zdravnikov. Za njim je prihajal njen soprog.

„Prosim, kako je, kaj je?“ je vprašala skoro obupno.

Zdravnik je zmigal z rameni, stopil par korakov naprej in ji ponudil roko. Pogleda sta se srečala, eden nestrpen, poln nemira, pričakovanja, vprašanj, drug odkritosrčen, hladen.

„Kako je?“ je ponovila hlastno.

„Sožalje, gospa,“ je odgovoril zdravnik in se priklonil. „Zastonj je bila vsaka pomoč.“

Pogledala ga je z velikimi, odprtimi očmi in odhitela iz sobe. Zdravnik in uradnik Hutter sta obstala.

„Hitra pljučnica,“ je rekel zdravnik, „in božjast.“ Oče je prikimal nemo. Začul se je glasni plač soproge.

* * *

Proti večeru tistega dne je sedel Hutter v kavarni in bobnal s prsti po marmornati mizici. Sanjal je napol, ali strašne so morale biti njegove sanje, zakaj grozen je bil njegov obraz. Črna kava je stala mrzla pred njim. Komaj zapaljena cigareta mu je padla iz rok in ugašala na mizi. Malo viden oblaček dima se je motal okoli njegove glave. Zunaj je deževalo. Redki ljudje so hiteli mimo okna za opravi. Le v kavarni je bilo življenje; gostov je bila polna. Mešali so se vzkliki, butale so se kroglice na biljardni mizi . . .

Hutter se je vzdramil, globoko vzdihnil in zopet zamižal. Roka mu je nervozno legla na vroče čelo; misli je bilo toliko, da bi se utopil med njimi, ena mučnejša od druge.

„Zaduši se revček pod gomilo — prst, mlada, sveža prst je težka . . . In vendar ni bilo krivde v njem, sama mladost in pomlad ga je bila, sama sreča in veselje, radost . . . v nekaj urah, dneh vse mine . . .“

Preplašeno so zagorele njegove oči, jezen pogled je šinil po gostih. Toda zanj se ni zmenil nihče.

„Ljudje ga odneso, vzeli mi ga bodo . . . preklinjal bi te usoda!“

Bila mu je volja, da bi udaril po mizi in zdrobil, kar bi dosegle roke.

„Zakaj je moral umreti?“ Obupni klic duše se je ponavljal. „Zakaj?“ — Nobene krivde ni bilo v njem, moralo se je zgoditi, usojeno je bilo tako že od začetka. Usojeno? Zapisano? — Mrak ovija moje misli, nejasne postajajo. Duša je bolna, strta, brez moči, varana je v nadah . . . Vse uničeno . . . groblje povsod! Že koplje grobar grob zanj —“

Ozrl se je proti oknu in se bridko nasmejäl:

„Ah, da, vesoljni potop mojega življenja! Kar je, je in ostane nespremenjeno, vekomaj. Zgoditi se bo moralo, jasno je že samo po sebi. Zakaj bi živel oče, če je mrtev sin? Sin je del njegovega telesa, je njegovo telo, njegovo meso, njegova kri . . . Zakaj bi živela mati, če je mrtva senca tisti, ki ga je rodila . . .? Zgoditi se se mora; treba je, da tudi ona umre, tudi mati . . . Kakor pred menoj leži vse to, samo po sebi umevno. Na vsak način . . . kako postranska je ta stvar . . .“

Znanec je prišel mimo mize.

„Kaj pa ti, Hutter, tako?“

Skočil je pokonci, vzdignil je roko, hotel je hitro nekaj izgovoriti, a ohromel je v hipu. Kakor odsoten je odgovoril:

„Umr! je.“

In pustil je denar na mizi ter odšel. Znanec pa se je pridružil znancem.

„Hutter je danes mračen in temen, umrl mu je sin.“

Beseda smrti je vplivala; za hip je prenehala igra. Zresnili so se nekaterih obrazi. Eden je rekel:

„Ubogi oče.“

Drugi se je nasmejäl in spregovoril:

„Tako mladih ni škoda.“

Tretji je le začudeno pogledal. —

Hutter je v najhujšem dežju hitel domov. Lahka je bila njegova vest, misli ne več pekoče. Le včasih se mu je zmračilo čelo in obledele ustnice in takrat so bile njegove misli težke.

Doma mu je prišla nasproti soproga. Hodila je po prstih.

„Slišiš, tiho, zdi se mi, da spi . . . prsi se mu vzdigujejo, smehlja se . . .“

Nasmehnil se je bolešno; v tistih trenutkih je bila mirna in pokojna njegova duša. Videl in veroval je v smrt, zaupal je v ljubezen, hrepenel je po moči. Sledil je soprogi v sobo, kjer je ležal na beli postelji njegov sin, obdan s svežimi šopki. Voščena sveča mu je gorela ob strani in utripala.

„Tiho, da se ne zbudi! Glej, spi . . . ali ne vidiš? . . . Ali nisi videl? . . . Glej, sedaj se mu vzdigajo prsi . . . sedaj upadajo . . .“

„Ne zbudi se nikdar več.“

„Saj ni res,“ zatrepetala je po vsem životu, ni mogla verjeti.

„Res, res, nikdar več.“ Glas njegov je bil miren in svečan.

„Midva pojdeva za njim . . .“

Pogledala ga je vprašajoč, ker ni razumela. Preplašilo ga je, ni si ji upal povedati: umreti moraš! In dejal je:

„Stopala bova za njegovo krsto, ti, mati, jaz, oče!“

Besedici „mati“ in „oče“ je govoril s poudarkom in visokim glasom.

Soseda je prišla kropit.

* * *

Hutter in soproga sta se pripeljala od pogreba. Nebo je bilo oblačno, a deževalo ni. Dan je umiral, nastajala je noč. Soproga je tiho jokala. Njegovo lice je otopelo od bolečine, pogled mu je zbeگان, skoro blazen, kakor bi hotel prodreti nekam v globine. Dvakrat, trikrat je zaječal globoko.

Odklenil je stanovanje, odprl vrata. Prestrašila sta se oba in tesneje jima je postalo pri srcu.

„Prazno je pri nas,“ je izpregovoril on, ona je molčala.

„Že tretja noč nastaja, kar ga nimamo . . .“

Prijel jo je za roko in jo močno stisnil.

„Ah, pusti me!“ Mračno se je ozrla nanj in se mu izvila. Odložila je klobuk, stopila parkrat po sobi gori in doli, okoli mize; slednjič je obstala. Z obema rokama je objela belo čelo; oči in lica so se ji obsenčila.

„Da moram biti ravno jaz tako nesrečna!“

Soprog se je neopaženo odstranil iz sobe. Po prstih je šel skozi predsobo in stopil k vratom; vrat se mu je globoko upognil: poslušal je, prisluškoval. V vsej hiši je gospodarila brezglasna tihota, kakor bi vse izumrlo v njej. Šepetal je tiho, sam zase:

„Dobro je tako, dobro . . .“

Vzdramil se je; plašno se je ozrl na vse strani in zaklenil počasi vrata. Zavrtil je ključ enkrat, postal je nekoliko, potem še enkrat. Železo je zaječalo in z naglico je spravil ključ v žep. Še je prijel za kljuko; vrata se niso odprla.

„Dobro je . . .“ je zamrmral in odhitel k soprogi, ki je molče strmela skozi okno v mrak. Poljubil jo je na čelo.

„Dragica, ljubiti morava, močna morava biti . . .“

Zaprla je oči in se naslonila ob njegova ramena; sladkost ji je omamljala dušo, razumela ga ni. Pobožal jo je po licih in laseh . . .

Znočilo se je skoro popolnoma. Tresla se mu je roka, čeprav se je trudil, da bi ostal miren. Prižgal je eno žveplenko, ugasnila je, drugo, tudi ta. Nazadnje je luč zagorela.

„Kdo bi mislil, nerodno je — ali mora biti . . .“

Sedla sta na zofo in dolgo molčala.

„Bati se ne smeva; močna morava biti,“ je izpregovoril. Glas je bil odločen, ali raskav in prisiljen. Težko so mu šle besede od srca. Ali nenadoma je izbruhnilo v njem, kakor se vzdigne val v višavo sredi tihega morja.

„In, če treba tudi čez življenje — za njim morava!“

Oklenila se je s strahom njegovega vratu; besede negotovosti so ji šinile iz ust:

„Za njim?“

„Za njim! . . . Ali nimaš moči? Ali se morda bojiš? . . . Ali ga nisi ljubila? V imenu ljubezni povej, si ga ljubila ali ne? . . . Povej, govori, ne molči, ne muči! Kako? Kaj je? Govori! . . .“

Molčala je.

„Zakaj strah, zakaj bojazen? Saj leži na dlani: tako se mora zgoditi in ne za spoznanje drugače . . . Pogum! Ne boj se in močna bodi!“

Pomislil je nekoliko, potem ji je šepnil na ušesa:

„Ali mu nisva midva vdihnili življenje? Njegovo življenje je bilo del. najinega življenja. Ne spoznaš, da sva kakor trstika v vetru? . . .“

Prepričevalne in jasne so bile njegove besede. Pomolčal je zopet, nato je mirno izpregovoril:

„Če življenje ni celo življenje, potem sploh ni življenje.“

Tedaj je zaslutila, kaj misli in še predno je mogla razmisliti in pojmiti misterij smrti, ji je povedal z jasnimi besedami:

„Umreti morava, umrla bova . . .“

Spreletelo jo je po vsem životu. Tako mlada še in že umreti? Grozno! Smrt je stala pred njo in bilo jo je strah. Stisnila se je k njemu in iz prsi se ji je izvil obupen krik.

„Kaj bo z nama!“

Zasmejal se je trpko.

„Zakaj vprašuješ? Ne vprašuj! Nočem, da bi . . .“

Zamahnil je nejevoljno z roko. Zapeklo ga je v duši; vstajali so skrivni očitki in rad bi se jih bil otrešel.

Potegnil je iz žepa uro in jo približal ušesom. Mehanizem je deloval, poslušal je enakomerno udarjanje. Naenkrat se je v njem nekaj zganilo, položil je uro na mizo in stopil po sobi.

Spremljali so ga pogledi soproge. Zagledala se je v njegov obraz in ni odvrnila oči od njega. Zaspane trepalnice so mu visele nad temnimi očmi. Videti je bilo, da se zapro vsak čas. V čelo in lica so bile zarezane globoke, ostre gube.

Sledila mu je dolgo časa z očmi in ga motrila s sovražnimi pogledi, a sama ni vedela zakaj. Hipoma pa jo je pretreslo, v spomin se ji je vrnila misel: umrla bova. Vsi živci so zatrepotali v njej, kri se ji je razlila po vsem telesu, nemir, strašen nemir se je je polastil. Planila je pokonci, iz ust so ji siknile besede, izgovorjene v smrtni bojazni:

„Jaz bom kričala . . . kričala bom!“

Pogledal jo je. Z enim samim pogledom jo je spoznal. Zastudila se mu je v tistem hipu.

„Kričala?“ se je začudil. Nato je omolknil.

„Neusmiljen! Zaničujem te!“

„Zaničuješ —? Ha, ha! Ti me zaničuješ, ti?“

„Da, jaz, jaz!“

„Ha, ha!“ Zresnilo se mu je lice; globoka žalost mu je legla v srce, izražale so jo bolestone poteze okoli ustnic. Ustavil se je, položil si je roko na srce.

„Nocoj je najin zadnji večer, zadnje ure teko . . .“

„Lažeš! . . . Kaj misliš? Kaj nameravaš? . . . Slišiš! kričala bom . . .! Nočem biti več pri tebi, grem, saj me ne ljubiš, me nisi ljubil. Pojdem, takoj pojdem . . .“

„Vrata so zaklenjena . . .“

„Odklenem . . .“

„Ključ je v mojih rokah.“

„Ah, prosim, lepo prosim . . .“

„Ne boš, ostaneš! Hočem.“

In padla mu je pred kolena in zaihtela na glas.

„Ne bodi neusmiljen, bodi dober . . .!“

Prijel jo je za roke; umiril se je popolnoma. Nobene negotovosti ni bilo več v njem, obraz jasen, srce lahko, beseda odločna in svobodna.

„Nisi ga ljubila.“

„Jaz nisem kriva, da se je zgodilo tako. Tresla sem se ob njegovi postelji, čula sem pri njem, jokala sem, stregla sem mu.“

Ljubila sem ga, kolikor sem ga mogla ljubiti. Bolj bi ga ne mogla, kajti ljubila sem ga iz vse duše!“

„Ljubila? Ljubila si ga pač, ker si ljubila sebe. Tvoja ljubezen je bila egoizem, pomni to! — Vsak dih, vsako dejanje, vsaka solza radi sebe . . . Ha, ha! Ali ni tako!“

„Ne bodi zloben!“

„Zdi se mi, da govorim resnico.“

„Lažeš!“ —

Prijel jo je tesneje za roko, potegnil jo je s silo nase in jo strastno poljubil. Njegova duša je hrepenela po utehi.

„Ljubim te! Večja in močnejša je moja ljubezen, kakor je bila ona pred šestimi leti, ko sva stala pred oltarjem. In tudi jaz sem egoist . . .“

„Bojim se,“ je šepnila.

„Ni potrebno. Tvoj mož sem: pravico imam tudi do tebe...“

Ni mu bilo, da bi jo tolažil. Njej pa so besede vzele vso voljo, lastni nagibi so jo zapustili, udala se je popolnoma.

Luč na mizi je utripala in žarki so padali enakomerno po sobi. Hutter je prijel svojo soprogo za roko in jo peljal do okna. Stal je samozavestno, trdno, kakor mož, ki se ne da omajati; okoli usten se mu je šopiril prešeren nasmeh. V licih in očeh je bila žalost in združila se je z zasmehom tik pod očmi, tik pod globoko udrtimi, strmečimi . . .

„To noč poglej, tam doli na cesti! . . . Še veš? Si že pozabila? Ravno taka noč je bila, že po polnoči. Človeka nobenega nikjer, kakor danes ne . . . daleč naokrog nobenega, le ti in jaz . . . Še veš? Greva, korakava v nemi noči . . . tesno si se me ovila, morda te je bilo strah zvezd na visokem nebu? Še veš? Takrat se je zbudil glas v noči: pogin. Udarila je v zvoniku ura dvakrat in . . . zabrnela sta še dva udarca iz noči . . . Kaj gledaš, kaj strmiš, kaj buliš oči . . .? Noč je tiha in ne sliši, ne vidi . . . Poslušaj: oba sva čutila, govoril in narekoval je globok, neviden glas smrt, pogin, razdor domačega ognjišča. Oba sva čutila: takrat se je začelo, nocoj bo konec . . .“

Draga, veliko in močno vero imam, življenje samo mi jo je pisalo . . . Sedaj sem miren, dobre volje kakor dvajsetleten fant . . . Veseli se z menoj, raduj se! . . . Kmalu se snideva z njim — ni ga požrla lačna zemlja, o, ne more . . . Nad gorani, nad oblaki, nad solncem, nad zvezdami, nad mirijadami teles svetovja je prostor večnosti, neomejen, od vekomaj. Tam je prostor duš, ki se razumejo, ki so eno . . .

. . . ali nisi slišala, kako je grmelo kamenje, kako so ječale deske, razlil se je vonj kadila . . . lopata je zadela ob kamen . . . ? Ali nisi videla, kako se jima je mudilo, kako sta hitela, dokler ga ni pokrila prst?

Zastonj! Nocoj . . . okoli polnoči . . . ko bo ura udarila dvakrat . . . Vrbe bodo stresale liste, cipres vršički bodo oživali v veselju — med grobovi, na nebu plava luna . . . Vstaja njegova duša . . . mladi se zora njegovega dne, praznik življenja . . . Pohitiva, pohitiva; čas je že: že slišim trobento angela, ki vabi in kliče k vstajenju . . .

Ha! Zakaj me gledaš tako . . . ? Ne glej me tako!

Kakor starec je sklonil glavo; omračil se mu je radosten obraz. A hipoma se je vzravnal. Človeku je bil podoben, ki se je spomnil na nekaj zelo važnega. Udaril je z dlanjo ob čelo.

„Če te razume kdo, te razumem jaz! . . . Tvoja ljubezen je kakor zvok kraguljčkov v jasnem zimskem dnevu. Hej, kako žvenkljajo cin, cin, cin, slišim, kako se smejejo, kako vriskajo, pojejo cin, cin, cin . . . Konj beži, smuči lete . . . glas se gubi cin, cin . . . Vse tiho, nad menoj le jasen, zimski dan . . . Če te razume kdo, te razumem jaz . . . Draga, čas hiti . . . Spijva čašo v njegov spomin!“

Vzel je iz omare dva kozarca z vitkima vratovoma, zlatoobrobljena in ju postavil na mizo. Nagnil je težko steklenico; črnina se je ulila v debelih, penecih se curkih. Nato se je ozrl po sobi in odklenil miznico: na belem papirju je ležal svitel samokres. Položil ga je mirno na mizo.

„Ali —! Vendar —! Kaj, kaj?“

„Tiho, tiho! . . . Moja vera je taka.“

„Ah! Ljudje —!“

„Moja vera je taka . . .“

„Jaz zakričim . . .“

„Tiho, trči in pijva!“

Roka ji je segla nehote po kozarcu, trepetala je. Nekaj kapljic je prekipelo in se ulilo po blede roki. Hutter je držal kozarec s povzdignjeno roko, oko se mu je zagledalo vanj. Iz oči mu je pri-tekla solza in se izgubila.

Zazvenela sta kozarca.

„Njegov spomin naj živi!“

Spila sta do dna. Hutter je privihnil luč.

Dolga, koščena roka je segla po mraku.

Satura.

L. Pintar.

Valjhun sin Kajtimara. —

Tako se pričenja uvod h Krstu pri Savici. V Levstikovem gradivu pa vidim, da se je možu prirejajočemu Prešernov tekst za novo izdajo zahotela enkrat čudna izprememba, češ da bi dal tako osebam bolj slovansko lice. Zapisal je „Vladuh Hotemerovič“, „z Avreljem Droh“ pa je preinačil in zasukal v „in z Orlom Drg“. Ne samo, da je tako izpreminjanje Prešernovega teksta že samonasebi popolnoma nedopustno, tudi zelo ponesrečeno je to popravljanje. Zakaj da ponesrečeno, si hočemo nekoliko bliže ogledati.

V drugem poglavju sedme knjige Valvasorjeve „Ehre des Herzogthums Krain“, od koder je, kakor znano, Prešeren vzel zgodovinsko ozadje za svojo povest, se nam pripoveduje, da je prišel po smrti vojvode Chetimarja, ko je njegov sin Valdungus ali Walchunus vzel veslo vlade v roke, mirni razvoj cerkvene občine, ki jo je bil salcburški škof Virgilij s svojim duhovnikom Latinom med Slovenci na Kranjskem in v Korotanu zasnoval, zopet v nevarnost, kajti domače plemstvo je hotelo na vsak način otresti bavarski jarem, t. j. koroško-kranjske vojvode iz bavarske hiše, ki so jih tisti čas tem deželam vsiljevali (Kärndterisch-Krainische Hertzogen von dem Hause Bayern damals diesen Ländern gegeben wurden). — Ti vojvode so bili torej Slovenom vsiljeni tujci, a ne domačini — in tudi njih imena so tuja, ne pa iz našega jezika vzeta. — Končnica „-uh“ je pejorativnega značaja, to se pravi, da pomen ponižuje in poslabšuje; primeri: potepuh, lenuh, požeruh, ovaduh, prekucuh i. t. d. Potemtakem bi bil vladuh prav zanikaren vladar in če bi hoteli vzeti Levstikovega Vladuha za govoreče ime, dobili bi za koroškega vojvodo samosilnega trinoga, grozovitnega tirana — in vendar pravi Valvasor, da je vojvoda Valdung vladal deželo z blagosrčnostjo in krotkostjo ter skrbel povsod za red in pravičnost. Kako naj se vse to ujema? — Sicer pa ta imena niso od pesnika nalašč za to povest prosto izumljena, torej tudi nikakor ne morejo veljati za govoreča imena, ampak so posneta po Valvasorju, torej nekako zgodovinsko ugotovljena in zato se okoli njih ne dá dosti brbati. — Če sta torej Valjhun (pravilno Valdung) in Kajtimar (pravilno Godomar) Bavarca, kakor je

Tesel (Tassilo), potem nam kaže tolmačiti tudi njuni imeni iz germanščine, ne pa iz slovanščine. Z Vladuhom torej in s Hotemerom ne moremo nikamor. Poskusimo pa drugače! Iz korena WALD, ki ga imamo v glagolu walten (vladati), ima nemščina lepo število osebnih imen, n. pr. Waldobert, Waldbodo, Waldfrid, Waldhart, Waldemar Walderich i. t. d., ki se vsa dadó okrniti in okrajšati na obliko Waldo ali Wald. S končnico „-ung“ (kakor tudi z „-ing“) se pa napravljajo poočetna imena (patronymika). Potemtakem je latinizirani Valdungus prvotni Valdung (Waldung t. j. Waldov sin — v slovanščini bi bilo analogno: Vladič = Vladov sin, mladi Vlad; Vlad bi bila seveda okrnjenka iz Vladimir Vladislav i. t. d. Enake tvorbe so: Adelung, Amelung, — Karoling, Capeting, Merowing, Götting (Gottov sin) i. t. d. — —

Latinizirani Chetimarus je pa Ketimar iz prvotnega Godimar. GOD s pomenom „dober, ugoden“ — Gott = dobro, ugodno, prošnjam naklonjeno bitje — in MAR slaven, glasovit. Primeri Adalmar (po plemenitosti, po rodu slaven), Sigmar (Zmagoslav), Dietmar (med ljudstvom na glasu) i. t. d. — Godomar je torej prav Dobroslav родеславъ t. j. po dobroti glasovit (virtute clarus). To osebno ime je zlasti zanimivo zato, ker nahajamo njegov sled še v krajnem imenu Köttmannsdorf t. j. Kotmara ves med Dravo in Vrbskim jezerom jugozapadno od Celovca. Jaksch (Monumenta IV, 2, 804.) za XII. in XIII. stoletje navaja oblike Chotemarsdorf, Kothemarsdorf, Godmeresdorf, Gotmarsdorf, Chotmarsdorf, Chötmarsdorf i. t. d. — t. j. Kotmarova ves.

Ne mislim ravno trditi, da je Kotmara vas tista naselbina, ki jo je ustanovil prav tale Kotemar, Valdungov oče, koroški vojvoda v VIII. stoletju, — dasi bi tudi to morda ne bilo nemogoče — samo to sem hotel opomniti, da je Kotmara ves naselbina, ki jej je neki Kotemar položil temelj in ki je po svojem ustanovitelju (knezu, županu, starosti) dobila to svoje ime. Svojični pridevniki, ki tvorijo determinativni del takih krajnoimenskih sestav, so s priponko, „-ja“ izvedeni iz (lastnih) osebnih imen n. pr. Banja loka (banova), Ivanje selo, Martinj vrh, Pavlja vas, Depalja vas (Depelsdorf), Lipalja ves (Leopoldskirchen t. j. Lipoldova ali Lipold-ja ves pri Trbižu), Rigarja ves (Riegersdorf v občini Sv. Tomaž) in Rekarja ves (Riegersdorf pri Podkloštru — t. j. das Dorf des Richari) Arlča ves (Arlsdorf t. j. Arltova ali Ara[w]aldova vas), Vrpja ves (Arndorf) od osebnega imena Arbo [Arn iz Arben, kakor Alm iz Alben ali Hilm iz Hilben ali Ram iz Raben i. t. d.], Bilčoves (Lud-

mannsdorf); bilec (бѣль, primas) je boljar, velikaš, veljak med narodom, ki se je med svojimi ljudmi povzpел do neke veljave, do ugleda, kakor je tudi Ludmann = Liudman (ein Mann des Volkes, Publius, Publicola), ki ga ljudstvo čisla in spoštuje; Bilča ves je menda torej Bilcova ves, das Dorf des Bilec oder Ludmann itd. itd.

* * *

Pri imenu „Kotmara ves“ nam pa hodi nekaj navskriž. Kakor imamo namreč „Rigarja ves“, Rekarja ves, Viharja ves, Limerja ves i. t. d., prav tako bi tudi pričakovali Kotmarja ves, Žitarja ves (Sittersdorf), Tmarja ves (Emersdorf), Rotmanja ves (Rottmannsdorf) — in vendar imamo „Kotmara, Žitara, Tmara, Rotmana ves“ brez jotiranja, brez mehčanja. Že Miklošič uči v svojem primerjalnem glasoslovju (str. 209): die Erweichung des r im aslov. begann frühzeitig zu schwinden, ein Satz, dessen Bestätigung im nslov. und serb. zu finden ist. — Tudi v navedenih slučajih vidimo, da je mehčanje r^a, ki bi ga morala priponka „-jъ“ povzročiti, brez sledu izginilo ali sploh popolnoma izostalo. Mislim, da bi se dali ti slučajji primerjati s staroslovenskim цѣсарю законуу (caesareae legi) namesto pričakovanega цѣсарю законуу (Mikl. vitae sanctorum, stran 24, vrsta 32). — O tem mislim, da niti najmanjše ne smemo dvomiti, da sta n. pr. Kotmara ves in Rigarja ves popolnoma slični tvorbi in vendar je v enem slučaju mehčanje r^a popolnoma zaglajeno, a v drugem ohranjeno. Zanimivo bi bilo znati, ali je ta prikazen v zvezi z različnostjo narečij, ali z različnostjo končnic dotičnih pri izvajanju svojilnih pridevnikov za podstavo služočih imen, ali pa je sploh le slučajna. — Precej slična s Kotmaro vesjo je Tmara ves (Emmersdorf), tako slična, da bi utegnila na prvi pogled koga zapeljati, češ da je nastala „Tmara“ po odpadu prvega zloga iz „Kotmara“, in vendar ni tako. Stare oblike iz XIII. stoletja nas pripeljejo na pravo pot. Iz teh oblik Edmarsdorf in Tumarsdorf posnamemo, da je podstava tem krajnim imenom — [imamo namreč več Emmersdorfov, za nas pride v poštev Tmara ves pri Rožeku] — osebno ime Audomar, Edmar ali Otmar (t. j. po bogati dedini slovit), torej Edomarsdorf (Еѣmarja ves) po odpadu začetnega vokala Domars- ali Tumersdorf (Tmara ves, Тъмара въсь). — — Kam smo zašli! Vrnimo se k Prešernovemu uvodu.

Imena gredo kakor njihovi nositelji križem sveta, prehajajo od roda na rod, pa preskočijo tudi lahko mejo iz dežele v deželo in se pojavijo raztresena v tujem okrožju. Tako je mnogo tujih osebnih

imen zašlo med Slovence, bodisi v stari službi osebnih imen, bodisi kot osnova krajnim imenom. Ketimara in Valdunga smatramo torej za tujca. Herman Aurelius, menda član domačega plemstva, in njegov sozarotnik proti tujim vsiljenim vojevodom, namreč Drochus, ta dva bi že prej utegnila veljati i po imenu za domačina, dasiravno tudi pri teh dveh ni nič dognanega. — Aurelius naj bi bil drznooki orel, pa Herman je obenem (!) — in Drochus naj bi bil Drg (?), če bi že vsaj rekli drug ali tovariš ali član vojaške druhalii (другарь), da bi si mogli poleg imena vsaj kaj določnega misliti, — — drgetavec in trepetnik vendar ni bil.

Tako na celem ne gre izmišljati si novih oblik. Le pustimo Valvasorju in Prešernu stare oblike, dokler ne dobimo zanesljivih opor, da bi z njimi oprli nove oblike izpodkopavši stare. Kaj ti mara zgodovina za etimologijo in za slovansko lice nastopajočih imen!

Iz življenja Tomaža Križaja.

Povest. Spisal Josip Hrastar.

II.

„Zivio!“ — Servus, prijatelj! — Glej, saj si že tukaj!“

To je bil prvi pozdrav, ki ga je zaslišal Tomaž Križaj pri svojem dohodu v trg, in sicer že na mostu pri tretjem kilometru. Zdramil se je Tomaž iz svojih sanj in podal roko svojemu prijatelju izza učiteljevanja.

„Zdravo, Strel! Dober omen je, da srečam tebe prvega. Ali si vedel, da pridem in si mi prišel nasproti?“

„Govorilo se je snoči nekod, da si imenovan, a nihče ni vedel, kdaj prideš. Slučajno sem hotel danes nekoliko na izprehod in tu sem te zagledal, kako stopaš zamišljeno proti svojemu novemu domovanju, tako zamišljeno, kakor v onih časih, ko si še p asel otroške duše tam pod goró. Še vedno sanjar, kaj?“

„Ne tajim, da ne, toda vendar se je mnogo izpremenilo od tistikrat. Tudi tebi se pozna, Strel, da nisi več tisti. Neka senca leži na tvojem prej tako jasnem čelu, in tista tvoja elegantna gibčnost, se mi zdi, se je nekam ogulila, ne zameri mi!“

Strel se je prisiljeno nasmejalo.

„Dobro vidiš, prijatelj, ali si pa uganil. Kaj hočemo, življenje ni praznik, je dejal nekdanji Gregorčič in gotovo si tudi sam najbolj občutil. Mimo mene ni šlo z lahkimi koraki in na solčnih žarkih, še celo mesečnih, onih bledeh in trepečočih mi ni privoščilo. Vsa pokrajina je bila prepeta s težkimi, temnimi oblaki, in pod njimi je vladala ona mučna, neznosna tišina, dan za dnem, teden za tednom, mesece in leta. Komaj sem dihal, težko breme je pritiskalo name, tlačilo me k tlom, in ni se mogla dvigniti moja glava več kvišku. In v svojem obupu sem iztegnil roke proti nebu ter prosil bliska in groma in toče, samo da bi prešla ta grozna tišina, da bi se odvalila od mojih živcev vsaj za trenotek. A nebo ni imelo usmiljenja z menoj, ni poslalo ne bliska, ne groma in ne toče, še vedno leži nad menoj kakor je ležalo v prejšnjih dneh. Zdelo se mi je nekdanji prijatelj, da sem bil velik, večji, kakor je marsikdo drugi, ki se je delal velik, a uvidel sem, da sem majhen, tako neznamenit kakor otrok v zibeli, ki se ne more geniti, ko ga je privezala nanjo mati ter odšla z doma po svojih opravilih. A zdaj so veliki drugi, vsaj v mislih svojih so veliki. Blagor jim, da ne vidijo, da se ne zavedajo! — Toda pustiva to, prežalostno poglavje je za prvi pozdrav!“

Molče sta stopala prijatelja dalje. Tomaž je začudeno opazoval Strela, spoznal je takoj, da bi bila tukaj vsaka beseda odveč, zato je umolknil. Vedel je, da je brezmiselna vsaka tolažba pri takšnih značajih, kakršen je bil Strel. A hudo mu je bilo, in nehote mu je nizko klonila glava.

„Ali imaš že stanovanje, Tomaž?“ se je hipoma spomnil Strel. „Ne? Koliko pa potrebuješ? Kakor vidim, nisi še oženjen.“

„Koliko naj potrebujem? Ena srednjevelika, čedna soba mi zadošča popolnoma. Ali imaš ti kaj pripravnega?“

Strel je pomislil.

Ako nisi preveč izbirčen, ako ne pogrešaš razgleda na naš veliki trg, ampak se zadovoljiš s skromnim pogledom na šolski vrt, kjer raste že nekaj let sam krompir in fižol, pa v kotu nekaj čebule za častljivo družino našega nadučitelja, ako ti semtertje ne preseda otročji jok, ki se mu ne more ubraniti, da ne bi prebil vrat in sten, ako te preveč ne razburi hreščeč glas nervozne ženske, ki prevpije tri četrtine dneva in skoro polovico noči, ako se ne bojiš ropota podgan nad svojo glavo, ako . . .“

„Dovolj, dovolj teh ‚ako‘, prijatelj! Torej ti imaš na razpolago sobo, ki bi mi bila všeč poleg vsega, kar si mi tako radodarno naštel. Vzamem jo, preden jo vidim.“

Strel ga je pogledal od strani, skomizgnil z ramami ter dejal :

„Ti si korajžen dečko, Tomaž! Sicer pa tudi drugod ne dobiš dosti boljšega. Bomo že poizkusili, da ti ne bo prehudo.“

„Kaj pa družabno življenje tukaj v Brinju? Daj mi nekaj navodil, da ne ponesrečim takoj prvi dan!“

„Družabno življenje? Sploh ne vem, kaj hočeš s to besedo. Ako bi vprašal, kakšno je nedružabno življenje tukaj, potem bi ti vedel zapeti dolgo, poučno pesem. Vendar ti pa ustrezem glede takozvanih navodil, da ne ponesrečiš, kakor praviš sam. — Prva tvoja dolžnost je torej, da se takoj danes, sedajle precej vržeš v salonsko suktnjo in cilinder ter se odpraviš na dolgo križevo pot od postaje do postaje. Na tej križevi poti boš videl povsod enake slike, povsod samo sliko prve postaje. Bog ne daj, da bi se vsled tega naveličal ter bi izpustil kako postajo, smrten greh bi bil in nikdar odpuščen. Menda veš, kaj menim. Obiske moraš napraviti vsem, ki se štejejo med elito. Sicer ne smeš v družbo, niti v gostilniško družbo ne. Nobeden bi te ne pogledal, nobeden bi ti ne odpustil tega greha. Še v poznih letih bi se ti to očitalo. Tam zunaj pri Polaju, kamor zahaja vse, „kar leze ino grede“, bi ne bilo prostora za takšnega človeka, ako ne morda popolnoma za vrati v kotu. Pred leti se je bil tako daleč izpozabil finančni koncipist dr. Krmilar — trmasta, svojeglavna butica —, k nobenemu ni hotel iti; ti ne veš, kako so ga bojkotirali, kakšne lepe lastnosti in čednosti so mu pripisali. Ako se je zgodila kje kaka nerodnost, ako je župan zjutraj po nesreči stopil v lužo pred lastno hišo, tedaj je to lužo prav gotovo napravil po noči dr. Krmilar in njegovi tovariši, čevljarski in krojaški pomočniki. Ako je sodnik zjutraj trikrat zaporedoma kihnil, tedaj je bil kriv temu zopet dr. Krmilar, ki je celo noč prekrokal in se pri tem prehladil namesto gospoda sodnika. In gospod župan je stopal toliko časa v lužo in gospod sodnik je toliko časa kihal, da je luža brizgnila tja do Ljubljane in da se je kihanje slišalo prav notri v finančno ravnateljstvo. Čutil pa je to sam dr. Krmilar, in da si ni pri tem razbil glave, se ima zahvaliti samo njej, ki je pretrda. — No, to sem ti hotel povedati samo tako v svarilo in nikakor nisem hotel morda žaliti naših Brinjanov, ki so vsega spoštovanja vredni ljudje, saj bi se sicer ne spoštovali tako visoko sami sebe.“

Med tem pogovorom sta dospela do šole. Visoko, zarjavelo poslopje se je dvigalo na gorenjem koncu trga, nekoliko že v rebri ter gledalo navzdol čez druge trške strehe. Stopila sta v vežo in krenila po stopnicah navzgor v drugo nadstropje.

„Žena, tu ti predstavim gospoda kancelista Tomaža Križaja, ki bo pri nas stanoval, kakor pravi. Glej, da bo do popoldne zadnja soba pospravljena in v redu.“

Pogledala je Tomaža s svojimi velikimi vodenimi očmi ter mu podala roko. Bila je vlažna in mrzla, da ga je streslo. Strel ga je peljal v sobo, kjer je odložil. Tomaž se je ozrl po njej in mu je ugajala. Bila je precej visoka in zračna, okno je gledalo na vrt.

„Za danes ne pojdem drugam, a k sodniku in adjunktju moram,“ je dejal Tomaž. „Druge odpravim pozneje. Samo ne vem, ako je moja salonska obleka že na pošti, odposlal sem jo že predvčerajšnjim naprej.“

„Tukaj imaš mojo, Tomaž, prav ti bode. Čemu bi zdaj še lazil na pošto?“

Med tem ko se je Tomaž umival in preoblačil, je slonel Strel ob oknu in razlagal nadalje na dolgo in široko trške razmere, navade in razvade.

„Pri vsem tem so pa pravzaprav dobri ljudje, skoro vsi brez izjeme, prav takšni, kakor so drugod po ljubi naši domovini, pravi in vrlji „rodoljubi z dežele“, ki hodijo zvečer ob osmih spat in vstajajo ob šestih, ki čez dan delajo, jedo in pijo, molijo in kolnejo, hvalijo in opravljajo, a po noči sanjajo in smrčijo, prav tako kakor naši predragi sosedje, meščani ljubljanski.“

Tako je končal Strel in si prižigal drugo smotko. Tomaž se je smejal in si česal dolge lase nazaj, da so zavalovili po tilniku.

„Lepe lase imaš, Tomaž,“ je dejal Strel. „Prav takšne kakor kakšna punca. Menda ne bo dolgo, ko bo katera obvisela na njih. Glej, pri davkarju imajo Berto, drobno punčko, kakor igračka, a živo kot hudiček. Pri Kajdižu že napol gospodinji Elza. Ali ni lepo ime Elza, kaj? Ali se ga ne spominjaš še iz tistih časov, ko smo požirali Kersnikov „Cyclamen“? Človek bi si jih skoro želel nazaj, ko je sedaj taka draginja lepih misli, ki ne uspevajo več na najplodovitejši njivi. Menda ni nikjer več dobro pognojeno. — Pri davčnem kontrolorju gleda vedno skozi okno vitka plavalaska Ivanka. Preščenjena je čez pas kakor osa, a bokom ni, da bi kaj očital. Lepo in graciozno so zaokroženi, ne preozki, ne preširoki, ravno

prav. In če ne bo ena teh, ki te zamreži, jih imamo še celo vrsto, ki niso za ljubezen preneumne, niti prepametne.“

Tomaž se je še vedno smejal in poslušal. Čutil se je, da ima Strel še vedno toliko humorja v sebi po vsem tem, ko ga je doletelo že toliko bridkosti, kakor je bil sam omenil, ko sta se bila danes sešla po tolikem času. Ta Strel mora biti junak, kakršni se ne najdejo za vsakim plotom . . .

„Tako, sedaj sem opravljen,“ je dejal čez nekoliko časa. „Torej samo do sodnika in adjunkta. Ali mi pokažeš, kje stanujeta?“

„Grem s teboj, ali povem ti, jutri in pojutrišnjem moraš vse-kakor odpraviti tudi druge. Napišem ti jih vse na list, da ne pozabiš in da se boš laže ravnal.“

Ko sta stopala navzdol po stopnicah, sta srečala nadučitelja Trdana. Strel je porabil priliko ter predstavil Tomaža kar mimogrede.

„Čast mi je, čast mi je,“ je hitel Trdan. „Vi ste bili tudi učitelj prej, kakor slišim, kaj ne? Lep stan je učiteljski, lep, toda ni za vsakega, preodgovoren je in pretežaven. Dobre prsi mora imeti učitelj, kaj ne? Vi se mi vidite malo šibki, skoro gotovo ste ga pustili zaradi tega, kaj ne? Samo zaradi tega, seveda! Pa nas kaj obiščite, no, gospod Križaj! Zbogom za sedaj!“

Podal mu je svojo debelo roko in je sopihal navzgor, zakaj mož je bil debel in prav nič ni kazalo, da preveč trpi.

„Kako si kaj zadovoljen ž njim, Strel?“ je vprašal Tomaž.

„S tem?“ je zategnil Strel. „Nič posebnega mu nimam reči, a nič posebnega mu tudi nikdar ne povem. Da in ne, to je navadno med nama. Mož je učen in ko ni napravil sposobnostnega izpita prvič in drugič, ga je šel delat tretjič in ga je res naredil. Mož je drugič tudi petičen, vzel je namreč za ženo prejšnjega župnika kuharico, in tretjič je tudi zelo vladen. Ako vse to upoštevam in ker pojde sedajni nadzornik kmalu v pokoj, se že dandanes našemu Trdanu odkrivam tako, kakor se to spodobi svojemu bodočemu nadzorniku. Sicer pa ni napačen človek!“ —

Med tem, ko se je mudil Križaj pri sodniku in adjunktju, ki sta stanovala oba v tisti hiši, je sedel Strel na trgu pod lipo in ga čakal. Komaj je sedel, se je že predrugačil njegov obraz. Zopet je legla na njegovo čelo ona temna senca in trde, ostre črte so se zarisale okoli njegovih usten. Sklonil se je in s palico je risal nerovno velike kroge v pesek pri svojih nogah.

(Dalje prihodnjič.)

Radivoj Peterlin-Petruška:

Iz „Pesmi potepuha“.

I.

Nebo pokrivajo oblaki sivi,
iz njih enakomerno dež rosi,
samoten ptič sedi na goli njivi
in žalostno v megleno dalj kriči.

Da, da, prijatelj, to so naši dnevi,
brez solnca, brez pomladi, brez cvetov,
rodili davi smo se v mraku, drevi
brez zvezd zaspimo zunaj sred grobov.

II.

Nikoli in nikdar ne žanjem,
nikoli in nikdar nisem sejal,
ne polnim časa z delovanjem,
preteklih dni mi nič ni žal.

Kot sem prišel, tak spet odidem
tja, kjer doma je nepoznani Bog,
kot me poslal, tak ž njim se snidem,
ves praznih rok, neskrben in ubog.

Na polju.

Ramor oči le zro,
koder le gre korak,
povsodi volovje oko,
kokalj, plavice in mak.

Težko se klanja klas,
sel je na cvet metulj,
čul je škrjančka glas
in je v nebo odplul.

Od jutra do noči
škrjanček žvrgoli,
v žitu pa pet-pedi
prepelica kriči.

Naj le kliče, kriči,
ni mi mar pet pedi:
Kakor prostrano to polje,
svetle sem, pisane volje.

Češka moderna literatura.

Dr. Ivan Lah.

Prijatelj lepe knjige rad postaja pred izložbami raznih knjigaren in založništev, da vidi nove plode človeškega duha. Pri nas v Ljubljani je to težka stvar, kajti pri nas lahko brez skrbi zapustimo za par mesecev mesto, in ko se vrnemo in radovedno obstanemo pred izložbami, ne bomo videli skoraj nič novega. V Pragi je seveda drugače. Ako me včasih ves teden ni zaneslo z Vinogradov na krasno obrežje Vltave, na Ferdinandko ali v druge ulice, kjer se nahajajo največje češke knjigarne, se je tam marsikaj izpremenilo in zdelo se mi je, da sem mnogo zamudil. Zato je težko pisati dober pregled češke moderne literature, ker hitro raste in ker so nje smeri zelo različne. Tudi v češki moderni vladajo različni nazori in principi, ker moderna ni šola, ampak v nji je vsak umetnik zase smer in cilj, ki hodi svoja pota in ne vabi nikogar za seboj. Ta moderna ne priznava nikakega merila umetnosti, kakor je to bilo v preteklosti; razbila je estetiko z vsemi njenimi principi ter je hotela vladati sama v kraljestvu umetnosti in življenja kot absolutna najvišja sila, živ odmev svojih mojstrov. Vse drugo: kritiki, občinstvo, družba, življenje naj bi se uravnalo po nji.

In tako je postalo polje umetnosti kakor pisan travnik v pomladi, ko raste vse po svoji volji, kipeče k nebeškemu solncu, glaseče se k pravici do življenja, cvete drugo poleg drugega v svetem prepričanju o svoji popolnosti in vrednosti. Ako kdo trdi, da ni ta ali oni cvet lep, da ta ali ona rastlina ni popolna, ni vzrok temu v cvetu ali v rastlini, ampak v njegovih očeh, ker ne vidi prav, ali v njegovi glavi, ker ne razume, kaj je lepo in popolno. Zemlja je rodila, in prav je, kar je rodila in kakor je rodila. Priroda hodi svojo pot; enako gre umetnost preko vseh sistemov in pravil ter vabi za seboj filozofe in estete. Kar ni življenja zmožno, pogine in se izgubi, kar pa nosi v sebi življensko silo, vzraste visoko in postane otrok solnca. Kaj vse smo imeli v umetnosti priliko videti in slišati v zadnjih desetletjih! Čudovite spake so se rinile v življenje in so hotele obveljati kot umetnost, pa je propadlo. Danes kaže moderna umetnost svoja velika dela, ki so zmagala s samoniklo silo. Moderna češka literatura je že dosegla svoj vrhunec, in že se pojavlja vprašanje: Kam dalje? . . .

Ljubitelj umetnosti in prijatelj knjig, ki hodi gledat krasne izložbe praških knjigarov — v zadnjem desetletju so se vse knjigarne zelo razvile, povečale in prenovile — vidi, da so pisatelji, ki so bili pred moderno, ki so stali v boju z moderno in segali s svojim delom še nekaj let v moderno, dovršili svoje delo. To pričajo razni zbrani spisi. V Ottovi izložbi na Karlovem trgu vidimo pred seboj 63 zvezkov zbranih spisov Jaroslava Vrchlickega. Ogromno delo, eno največjih v svetovni literaturi! Pridruži se še nekaj zvezkov in Vrchlický je dovršil svoje veliko delo. Delal je neprestano do lanskega leta, ko ga je bolezen prisilila, da je odšel v sanatorij in od tam v Opatijo, kjer se zdravi sedaj. Dovršil je svoje delo, a ni še umrl v njem pesnik. K štiridesetletnemu Ottovemu jubileju je čestital s kratkim člankom, v katerem se hvaležno spominja svojega založnika; kajti izdati čez šestdeset zvezkov zbranih del enega pisatelja tudi na Češkem ni malenkost. In kakor da bi hotel še enkrat povedati svojo maksimo, je napisal stari pevec:

Má vroucí duše žije
jen tobě, přírodu, a tobě poesie,
všem druhým pohrdám . . .

Vrchlický je segal daleč v moderno in moderna je vzrastla v boju proti njemu in njegovi šoli.

Poleg Vrchlickega najdemo v Ottovem založništvu dva pesnika njegove dobe: Heyduka in Sládko. Oba še živita in se sedaj le redko oglašata. Sladek se je popolnoma posvetil prevodom Shakespeara. S svojimi lepimi zbirkami, ki so polne narodne, prirodne in naivne poezije, imata oba svoj pomen v novi češki literaturi. Heydukovi spisi so pravkar dosegli 50. zvezek. Istotako vidimo pri Ottu zbrane spise Arbesove, ki je ena najmarkantnejših osebnosti na polju češkega, posebno socijalnega romana ter dela prehod k moderni. Tudi Arbes še živi. Pri „Zlatem litru“ sem včasih zvečer sedel pri njegovi mizi, ko je pil skupaj z mladimi literati in umetniki. Stari „mistr“ je bil prav dobre volje in je z zadovoljstvom gledal mlado generacijo okoli sebe. Ne piše več; mirno živi svoje stare dni in v Ottovem izložništvu kažejo obilni zvezki trud njegovega dela. Tu vidimo tudi zbrane spise dveh pisateljev, ki obhajata letos svojo šestdesetletnico. To sta Jirásek in Herites. Jirásek je tudi pri nas znan kot popularen pisatelj zgodovinskih povesti. Imamo od njega Psoglavce, Proti vsem, in druge. Njegovi zbrani spisi ob-

segajo čez 30 zvezkov in se jim pridruži vedno še kak nov. Heritesovi zbrani spisi izhajajo že nekaj let. Herites je izboren feljtonist, pisatelj srednjih meščanskih vrst, naslednik Nerude, slikar sodobnega življenja. Čehi se spominjajo šestdesetletnice obeh pisateljev. Oba že zaključujeta svoje delo. Poleg Jiráska moramo omeniti tudi Zikmunda Wintra kot pisatelja zgodovinskih romanov. Noben zgodovinar ne pozna tako dobro stare Prage kakor on; njegove zgodovinske povesti so bolj kulturnohistorične črtice, ki jih čitamo z velikim užitkom. Tudi njega najdemo v Ottovem založništvu, ne sicer v zbranih spisih, ampak pred nami stoji njegovo življensko delo „Mistr Campanus“, zgodovinski roman. Tragedija Bele gore, usoda naroda in njegove kulture, češka univerza in boj za njo se nam kažejo iz tega znamenitega dela.

Tudi češke pisateljice so našle pri Ottu svojega založnika. Zbrani spisi Karoline Světle so dosegli nad 20 zvezkov in poleg nje vidimo našo znanko Gabrijelo Preissovo, najmlajšo iz stare generacije, ki je lansko leto začela izdajati svoje zbrane spise in hoče s tem dovršiti svoje literarno delo.

Na Ferdinandovi cesti blizu Narodnega divadla je vzrastle v zadnjih letih moderno prenovljeni Topičev zavod, najmodernejša praška knjigarna, ki nam nudi tudi razna umetniška slikarska in kiparska dela, reprodukcije in originale, poleg tega pa ima v svojem salonu stalno umetniško razstavo. Pri Topiču so izšli zbrani spisi treh večjih pisateljev pretekle dobe: Beneš Třebizský, Svatopluk Čech in Jan Neruda. Třebizský († 1884) tvori z Jiráskom in Wintram trojico zgodovinskih pisateljev. Važnejša pa sta Čech in Neruda. Svat. Čech je umrl šele pred tremi leti in je segal prav tako, kakor njegov ožji prijatelj Vrchlický globoko v moderno. Zadnji dve leti se je 30 zvezkov njegovih zbranih spisov spopolnilo še z nekaterimi nedovršenimi, po smrti objavljenimi deli in s temeljitim življenjepišom, ki ga je sestavil Strejček. Svatopluk Čech je pristna češka natura in se ni zmenil za napade moderne, ki si ni mogla razlagati, da so doživele njegove domoljubne „Pesmi sužnja“ nad trideset izdaj. — Jan Neruda sega s svojimi spisi že deloma v moderno, kljub temu, da je umrl že leta 1891. On tvori pravzaprav prehod, in moderna si ga rada svoji kot prvoboritelja za nove umetniške in kulturne smeri.

Založnik Laichter je izdal obširno delo: Češka literatura XIX. veka in kot dopolnilo k temu temeljitemu delu izhajajo „Češki

pisatelji XIX. veka.“ — Kočíjev zavod je izdal zbrana dela starejših pisateljev v ceni popularni izdaji.

Ako napravimo izprehod po glavni praški promenadi, pridemo pred izložbo „Unie“ in najdemo tam 35 krasnih zvezkov, zbranih spisov Jul. Zeyerja. Letos obhajajo Čehi desetletnico njegove smrti. Ob tem času se objavljajo, kakor po navadi, razna pisma, zapisniki i. t. d. Machar se je dvignil proti Zeyerjevemu romantizmu, toda menim, da zaman. Zeyer ima mnogo čestilcev in njegov Jan Maria Plojhar si je tudi pri nas mahoma pridobil simpatije.

Hotel sem pokazati, da je starejša generacija zbrala svoja dela, v nji je dosegla češka literatura XIX. veka svoj vrhunec.

Večina naštetih pisateljev izhaja iz generacije, ki se je zbrala okoli „Rucha“ leta 1868. To je bil almanah, s katerim so nastopili mladi proti romantični struji, ki je izhajala iz almanaha „Maj“ (l. 1858.) in je imela svoj vzor v mladem češkem romantiku Máchi (umrl l. 1836.). „Mladi“ okoli „Rucha“ so imeli isti program, kakor Stritarjev dunajski „Zvon“. Na čelu novi generaciji je kmalu stal delavni Vrchlický, ki je vzgojil svojo šolo prav tako kakor naš Stritar. Poleg njega stojita Svatopluk Čech in Julius Zeyer, ki tvorijo s svojimi spisi tri glavne stebre v svetišču nove češke literature. Ta generacija je osvobodila češko književno umetnost ozkih domačih rodoljubnih in domoljubnih spon ter ji je odprla prost polet v kraljestvo poezije. Vrchlický je v prevodih pokazal svetovno literaturo, sam je bil učenec francoskih parnasistov in je s svojimi deli odkril nova pota umetnosti, po katerih so šli njegovi učenci. Svatopluk Čech se je sicer držal domače grude, toda videl je svojo domovino v krogu Evrope. Zeyer je prepotoval ves svet: sanjal je na obalah Atlantiškega oceana in obiskal je deželo vzhajajočega solnca; poznal je umetnost vseh vekov in vsega sveta: od starih paladinskih spevov do modernih novel, od španske romance do japonske igre. Njih kraljestvo je bilo torej obširno, zato je postalo veliko njih delo in ni moglo izzveneti čez dan, ampak je odmevalo čez desetletja silno in mogočno.

Med tem je vzrasla moderna.

Hči grofa Blagaja.

Roman.

Spisal Rado Murnik.

7.

Razburjena Salda je hodila na malem grajskem vrtu po ozkih potih med zanemarjenimi gredicami. Med belocvetočim grahom, salato in drugo zelenjavo so križema rasle žolte in rdeče koprive, perunike, vrtnice. Po tleh so ležale male zelene hruške in jabolka. Češnje so bile malone že dozorele in hudo oključane. Razuzdani vrabci so se gostili kar po domače z okusnim sadom; navdušeno so čivkali v jako zmešanem zboru, si zabavljali in se pretepali po bezgu in slivah. Zid je prepregala bujnolistna vinska trta; tuintam je kazala nežna plezalka z lilastimi stebelci svoje drobne bledosinje cvete. Zalo pisan metulj, iskren prijatelj cvetnega mošta in medu, je taval in se zaletaval sladko truden v blaženi omotici nad gredami in kar ni mogel najti svojega stanovanja.

Bilo je še jako svetlo, dasi je že zatonilo solnce. Salda je zavila po ozkih stopnicah na leseni hodnik ob strelnih linah in gledala po brdoviti okolici. Na obledelem zapadnem nebu so kakor ladje počivali podolgasti sivotni oblaki, okroginokrog okovani z jasnim srebrom. Severno od njih so že rumeneli sijajni manjši čolni. Priletela je siva jata divjih golobov, se zaobrnila kakor na ukaz in izginila v šumi. Zrak je bil jako prozoren in bolj zvokovoden nego podnevi. Salda je natanko slišala tihi tanki smeh Barin in debelo mrmranje godrnjavega hlapca. Na dvorišču je nekdo cepil drva. Po pušči pred gradom, po divjem rebrju je gnal pastir bravino in govedino, žvižgal in zbadal prepočasne živali z ostjo na koncu dolge palice. Ječe so se odprla grajska vrata in spustila čedo na dvorišče.

Salda se je naslonila na nadzidek. Samotni vrhovi temnih zapadnih holmov so se ostro odražali od belkastega večernega neba. Za zelenimi in rjavimi njivami so se širile mračne hoste in se gubile v omegleli daljavi. In tam — napol zakrito za temno lozo — je zagledala medlosivo zidovje in visoke jagnede Blagajevega gradu . . .

Njene fine obrvi so se dvignile in komaj vidno so se ji odprle ustne. Sedla je na klop in venomer zrla proti onemu gradu. Misli so ji uhajale v dobo prve mladosti . . .

Pod onimi jagnedi, na velikem grajskem vrtu so se igrali, še otroci, predrzni in gospodljivi Majnard, poredni Erazem in ona, včasi pa tudi krotka Milica in nagajivi Ahacek in druga deca sosednjih gradov. Igrali so se s pisanicami, z orehi, lesenimi obarvanimi ptički in kovinskimi kužki, kroglicami in vrtalkami; španali so se in se šli konje in slepe miši, viteze in meščane. Meščani so bili vsekdar tepeni, kajpa. Majnard in Salda sta jih preganjala neusmiljeno. Jemala sta ujetim žalostnim žrtvam vse orehe, jabolka ali hruške in jih veselo zobala sama, sovražnike pa sta zapirala v ječo — v kurnik. Kmalu pa je dečke in dekleta ločila nepriljubljena doba učenosti. Salda je prišla v samostansko šolo, kjer so učile „dominae cathedrales“ zlasti katekizem, molitvice, psalter, cerkvene pesmi in fina ročna dela. Vkratkem je bila Salda strah in pokora vseh redovnic. Oponašala je učiteljice, rabutala najzlahtnejše ovočje in vabila prijateljice na pojedino. V strahu ni bila nikomur; za vsako kazen se je „maščevala“ o prvi ugodni priliki . . . Neukrotna amazonka je vnela součenke za bojevite igre med vitezi in meščani in jih učila jahati starega samostanskega osla. Čestokrat je bila dobra polovica tovarišic opraskana, ali vsaj obunkana, zlasana in razkuštrana; druga polovica pa je oropana in „ujeta“ koprnela pod streho, v kleti, v drvarnici. Bogaboječe nune so vile prebele roke spričo nepoboljšljivosti poludivjega dekleta, ki je uganjalo pohujšanje tako na debelo. Soglasno so jo imenovala „garjevo ovco“. Spodile bi jo bile že zdavnaj, da ni njen oče Krištof Frauensteiner, vitez in vdovec, dobro plačeval zanjo in poklanjal samostanu lepih daril. Ali naposled se je utrgala tudi ta debela nit potrpežljivosti, ko je Salda — za osveto — zaklenila opatico v njeni sobi in zagrnala ključ v vodnjak. Zdaj pa je morala „garjeva ovca“ zapustiti zavod. Za slovo je pobila svojim najhujšim sovražnicam okna. Ko je izginil „hudobni duh“ iz samostana, so redovnice kar pojemale od veselja.

Vitez Krištof je bil ves zaljubljen v svojo hčerko. Dovoljeval ji je vse, izpolnil ji je vsako željo in željico. Salda ni poznala nobenih moralnih spon, nobene meje. Delala je, kar se ji je ljubilo. Še prostejša je bila po smrti premeškega očeta. Najrajša je sama jahala po okolici, po gozdih, streljala ptice in zverjad ali pa sedela na bregu Kolpe, ribarila ali gledala v vodo; včasi je legla pod vrbami v čoln in po cele ure motrila potujoče menjave oblake. Rada se je pogovarjala z brhkimi kmečkimi dekletki in jim dajala modre svete, kako naj imajo zaljubljene fante za norca. Smejala se je

prijateljicam, ki so govorile o ljubezni. Moški so se ji zdeli vsi nerodni, prismojeni in smešni. Njena ponosna vitka postava, izvirno vedenje, zanimivi pikantni obraz in čudovito žarne oči so ji pridobile marsikaterega občudovalca in častilca, toda vsakega je kmalu odgnal njen zlobni jeziček. Norčevala se je iz viteških metuljev in jim dajala skeleče, včasih zelo primerne priimke. Med vsemi mladimi plemenitaši ji je imponiral edinole grof Majnard Blagaj, morebiti prav zato, ker se je najmanj sukal okoli nje. Bil je zmeraj enako resen pa vljuden in se vedel tako, da je moral ugajati, komur je hotel.

Živo se je spominjala nepričakovanega prvega sestanka ž njim. Bilo je tihega aprilovega popoldne. Ob gozdnem robu blizu domačega gradu je nabirala vonjavih vijolic med nizko smaragdno travo. Drevje je bilo še golo; na vrbah so se svetile srebrne mačice, na leskah zlati abranci. Ponekod je opregala grmovje tanka mrežica jasnozelenih, rjavkasto nahukanih listkov. Zdaj so zakrili solnce redki oblaki, da so se omračale barve v žalostnih sencah, zdaj so zopet prodirali jarki žarki, da je vse sijalo v veselih bojah. V golo-vejnih vrhovih so peli topli mladi vetrovi svečano pesem pomladanjo . . . Zbujajoči se divotni svet je opajal Saldi dušo z nežno milino. Čutila se je tako brezskrbno, tako srečno, čutila je prekipavajočo silo prožne mladosti . . .

Tedajci je prijezdil grof Majnard. Ko jo je zagledal, je takoj razjahal konja. Čutila je, da je zardela. To jo je jezilo. Pogledala ga je pisano, neprijazno. On pa se ji je nasmehnil mirno in jo imenoval krasno gozdno vilo. Privezal je konja za vejo in ji pomagal trgati vijolic. Ona pa, kakor da ga ni! Povedal ji je, da je zablodil v lozi, in vprašal za pot. Ob slovesu ji je čisto od blizu pogledal v oči in ji poljubil bele prste. Vprašal jo je, ali bo jutri zopet tukaj — odgovorila mu ni nič.

Dolgo je čutila njegov poljub na roki; gorelo je tam s tajinstvenim ognjem. Odsihdob je nehotoma venomer mislila in sanjarila o njem. Visoko vzrasli mladi grof, tako mirnopoносen in zaeno tako prijazen, se ji je zdel kakor princ v lepi bajki. Žal ji je bilo, da je bila prodajala puščobo. Vendar je sklenila, da ne pojde izlepa več tja, kjer sta se srečala. Drugo jutro je rosil pohleven dežek, popoldne pa je bilo solnčno in jasno. Salda je jezdila nekaj časa proti Kolpi, ali neugnana čarobna sila jo je vabila in vlekla na oni kraj ob robu gozda. Krenila je tja — mladi grof Blagaj je že čakal. Stopil je bliže, da bi ji pomagal s konja. Tiho je polznila raz sedlo, on pa jo je ujel v naročje. Nehote se je oklenila njegovega vratu,

da ne bi padla. Zatrepetalo je v njej. Grof Majnard jo je privil k sebi in že je čutila vroč poljub na ustnih. Pestoval jo je kakor dete in ji poljubljal čelo, zardela lica, solzne trepalnice. Drhtala je, jecala tiho . . . In premagana od čuvstev mu je jela vračati poljube.

Poslej sta se shajala večkrat v zelenem gozdu, včasih tudi na Frauensteinerjevem ali na Blagajevem gradu. Saldi se je zdelo, kakor bi bila izgubila svojo voljo. Ves dan je mislila le na ljubčka. Spominjala se je njegovih besed in kretenj, njegovih poljubov in objemov. Ti spomini so ji krajšali vse ure podnevi in ji oslajali tudi nočne sanje. Izgubljena se ji je zdela vsaka minuta, ki je ni preživela v njegovi družbi. Čutila se je docela izpremenjeno, čutila je, da je vzkliła v njeni duši prej neznana dobrotljivost, usmiljenost in ljubezen do vseh ljudi, do vesoljnega stvarstva . . . Skoraj sram je je bilo njene prejšnje zlobnosti, katero je takorekoč negovala kakor prirojen poseben talent. Včasih grofa ni bilo na domenjeni kraj. Tedaj jo je trla neizrečena žalost; čutila se je skrajno nesrečno in zapuščeno, ihtela je vsa obupana in v duši se ji je porajala ljubosumnost, jeza in — maščevalnost. Kadar pa sta se zopet našla, se je topila v blaženstvu. Odevala ga je z mehko mrežo svojih razpuščenih dolgih las in kakor živ ogenj so goreli njeni poljubi. Osvajala jo je brezmejna, brezumna strast. Njena silna divja narav je večkrat malone oplašila Majnarda. Salda ni podvomila nikoli, da bo njegova soproga, nikdar ji ni prišlo na um, da utegne biti drugači. Igrava domišljija ji je kazala bodočnost v najkrasnejših barvah. Čutila se je rojeno za vrtoglavo visočino in sanjerala, da bodo nje sinovi in potomci, potomci grofinje Salde Blagajeve, tako slavni in mogočni kakor grofi habsburški in celjski.

Polagoma pa je jel prihajati grof Majnard redkeje in redkeje. Prestrašena je opazila, da nekako usmiljeno, milostno prenaša njeno vročo ljubezen. In prekmalu je napočil dan, ki je razdejal vse njene zlate gradove, uničil vse njene častilakomne in ljubavne nade ter ji ugonobil nežna blaga čuvstva.

V vinogradih Blagajevih je bila vesela trgategv. Tudi Frauensteinerjeva dvojica je bila povabljena k branju. Vitez Erazem je nekoliko zaostal za Saldo, da je sama prijezdila dopod vinorodno gorico. Tožne misli so ji tesnile srce: grofa Majnarda ni bila videla že dva tedna. Zastonj je ugibala o vzroku njegove mlačnosti. Danes se mu je hotela ob prvi ugodni priliki bridko pritožiti, da jo zanemarja tako hladnosrčno. Povedati mu je nameravala tudi, da ji je pisala omožena sestra Irmengarta in da jo vabi k sebi na Dunaj.

Vsa zamišljena je oddala Blagajevemu hlapcu svojega konja in krenila po uhojeni stezici v jesensko pisani vinograd. Više gori po trsju so peli in se smejali fantje in dekleta, marljivi trgači in berači, na vrhu pri zidanici pa so ob kipečem moštu že kričali in se grohotali nekateri zadovoljni pijančki. Salda se je čutila trudno; počasi je stopala med visokimi sivimi koli in širokolistnimi brajdami. Na desni, blizu rahlo žuborečega studenca, je stala poleg bujnega kopinja gosto obrasla hladnica. Kar se je zganila Salda; iz senčnice je iznenada zaslišala razburjeni glas grofa Majnarda in Mile plemenite Doljanske. Tiho se je skrila za kopinovo grmovje in poslušala trepetaje. Vsaka njegova beseda ji je žgala srce kakor razbeljeno železo.

„Nočete mi verjeti, da vas ljubim, gospodična Doljanska? Vas ljubim, samo vas!“

„Tako zagotavljate menda tudi gospodični plemeniti Frauensteinerjevi. Slišala sem, da ji dvorite jako goreče.“

„Bilo je... bilo je le za kratek čas — tako za šalo. Igrala sva se obadva. Ljubil je nisem nikdar. Salda se mi zdi včasih celo zoprna. Vas pa ljubim resnično nad vse! En sam poljub, obožavana Mila!“

Salda je vsa zadrhtala in pritisnila roke na srce. Usta so se ji odprla, toda noben glas ji ni hotel iz stiskajočega se grla. Sopla je težko in globoko ji je klonila glava kakor po smrtnem udaru. Naglo je stopila Mila iz hladnice. Mladi grof je hitel za njo... Saldi se je vse zasukalo pred motnimi očmi. Kakor iz daljave je slišala radostno vrvenje zgoraj po vinogradu. Zgrudila se je na kolena, zakrila obraz z obema rokama in ihtela bolešno. Bilo ji je jasno, da je ta prizor odločil njeno usodo. Plaho je šumelo umirajoče in mrtvo listje v jesenskem pišu. Zdajci je dvignila glavo. Izprva je hotela skočiti za nezvestim ljubimcem ali hkrati je opustila to misel. Pri studencu si je umila solzne oči. Potem se je visoko vzravnala, vzdignila roko in prisegla, da se osveti grofu Majnardu — kadar bo najbolj srečen. Ko je došel brat Erazem, sta šla gori h gospodi pri zidanici. Z nobeno besedo, z nobeno kretnjo ni izdala, kakšna silna bol in jeza ji razorava mučeno srce. Niti slutiti ni smel nihče, kakšno sovrašтво in kakšna osvetoželjnost kipi v njeni duši. Šele doma je razodela bratu, kaj se je dogodilo med njo in mladim Blagajem in kaj namerava ona; Erazem ji je moral priseči, da bo molčal o vsem.

Neutolažna žalost, sram, kes, zavist, skeleča ljubosumnost, ponižano samoljubje, strasna togota, to neprestano duševno trpljenje

ji je slabilo tudi telesne moči. Želela si je proč iz tega kraja, koder jo je vse spominjalo poteptane sreče. Odzvala se je vabilu svoje sestre Irmengarte in odpotovala k njej na Dunaj. V njeni nesreči jo je tolažila edinole misel, da se utegne goditi Mili kdaj tudi tako kakor njej! Toda varala se je. Od brata Erazma je prejela pismo, posejano kakor z ježevimi bodicami. Iz teh čudovito krevljastih čačk je zvedela, da je Majnard vzel Milo; zdaj je prisegla Salda, da se bo maščevala tudi nad mlado grofinjo Blagajevo . . . Kmalu potem je na Dunaju prišel na svet mali Majnard, bolehav otrok; živel je komaj tri mesece. Ob boleznih svojega deteta se je seznanila Salda s starim židovskim zdravnikom, ki je vedno varil in precejal otrove. Posrečilo se ji je, da je dobila od njega za drag denar steklenico najhujšega strupa, ki je brez dokaznih znakov umoril žrtev ali hitro ali počasi, kakor je bila zaužila ali več ali manj smrtonosnih kapljic. Od onega skopega Žida je kupila tudi takoimenovan benečanski prstan, ki je imel neznatno fino ost in otlino za strup.

Taki spomini so se zbuvali Saldi, ko je sedela na obzidnem hodniku in gledala proti Blagajevemu gradu. V obzidanem vrtu je bilo še toplo, iz gozda pa so veli hladni toki. Bledi oblaki so rumeneli, se počasi ozarjali in rdeli na jasni sinjini. Rujno zanebe je tlelo in se užigalo kakor nad žerjavico. Na travnikih so godli čirički, po mračnem vzduhu so švigali netopirji; v hosti so vpili mladi orli.

Kate je prišla javljat, da je večerja pripravljena. Salda ji je mignila, da se ji ne ljubi.

Polagoma so bledele krotke večerne luči in barve. Med grmovje in drevje so legale široke sence. Močnejše je dehtel bezeg v večernem hladu. Iz hoste se je razlegal žalostni smeh žolne in otožno je pozvanjalo tam za gričevjem. Že je lilo nočno črnilo na zemljo in oblake. Salda je pogledala kvišku in zazrla na zahodnem nebu ozki srebrni srp prvega krajca, ki se je svetil kakor dvignjena ostra sablja. Vstala je in šla v svojo izbo.

Pritekla je Kate s smolnato trsko, prižgala svečo na bronastem svečniku, se nerodno priklonila gospodični, ji želela „lahko noč“ in odšla.

Slabotni svit je trepetal po pisanih stenskih preprogah na prenosnih stojalih in se boril s sencami na stropu. Največ prostora v sobici je zavzemala velika in široka pernica; odgrnjene zavese so kazale dvojne blazin s čopi na ogalih in fino svilnato odejo. Ob zglobovju je stal težak stol s pretirano visokim naslanjalom in bla-

zinico. Tla pred posteljo je pokrivala risja koža. Na mizici je bil med vezilnimi proji razpet kos platnenega prta z začetimi okraski; blizu njega je ležal na nemško prevedeni roman „Pontus und Sidonia“, lična pahljača in okroglo ogledalce med dvema belima lesenima goloboma. V kotu je slonelo stojalo s preslico in srebrnim vretenom. Pod precej visokim, odprtim oknom je bilo troje hrastovih stopnic. Skozi odprtino je dovajala hladilna sapa vlažno vonjavo sosednjih gozdov in livad. Zunaj v grmičju je pel slavček svoje milosladke pesmi; žalibog so se oglašale tudi napihnjene žabe v svoji blatni palači za gradom in regljale z brezobzirno zarobljenostjo zmerom eno brez konca in kraja.

Salda je vzela pahalico in si ž njo hladila razgreti obraz. Počasi je hodila po izbi gorindol in mračne misli so ji rojile po glavi.

„Majnard me vabi na svoj grad: pozabil je in misli — da sem pozabila tudi jaz! Pozabil me je, kakor otrok igračo; pokončal je igračo in jo zagnal v kot. Majnard, Majnard, kaj si mi storil! Kako me razburja že samo tvoje ime! Kadar se srečata najini duši v nočnotajnih sanjah — ah, samo v sanjah! — kako oživi tedaj moja ljubezen do tebe lepa, mlada, neoskrunjena, veličastna! Kako se oklepam — ob sivem dnevi — zlate lepote onih begotnih sanj, ginljivih varavih čarov . . . Kako si prizadevam po takem blaženem snu ves dan, da bi si obnovila one čudovito krasne prikaze v izvirni prelepoti! In ne morem. Ali te ljubim še vedno, Majnard? Ne, ne! Sovražim te. Moj užaljeni ponos, moj črt je velikan proti pritlikavki ljubezni. Haha, morda je želela pa le — Mila, da me je povabil? Da, Mila ni mirovala, dokler se ni vdal in poslal celo pijanega viteza. Mila mi hoče pokazati svoja „nebesa“ in se mi iztiha rogati, češ: Kaj pa ti, Salda, stara lilija? — Poznam zvito kačo, haha! Imenitno soprogo si je izbral grof Majnard. Frauensteinerji so bili že zdavnaj vitezi, ko so bili Doljanski še konjski hlapci! Ob Milini strani ostane Majnard večni selski plemič, večji kmet med manjšimi kmeti. Jaz bi ga bila spravila k zibeli mastnih in častnih služb, na dunajski dvor, ali pa tudi v Ljubljano, da bi bil vsaj vicedom ali deželni glavar. Mila ga je degradirala samo za sužnja vsakdanje zakonske ljubezni. Pretkana hinavka se mu je znala odrekati in ga priklenila s svojo vrlo dobro preudarjeno udržljivostjo, s svojo afektirano hojo, s svojim priučenim smehom; s svojo paradno pohlevnostjo in paradno nedolžnostjo ga je priklenila bolje, nego odkritosrčna. Salda, ki ni umela tako krotiti in pritajevati svojih čuvstev!“

Razjarjena je stisnila dragoceno pahljačo, da jo je zlomila in raztrgala. Vrgla jo je v kot in stopila na stopnice k oknu. Globoko je dihala vase sveže vale nočnega vetra. Lasje so se ji razpletli in jo pokrivali kakor gavranja krila. Na nebu so migljale zvezde; mladi mesec se je bil že skrtil za holmovjem. Kar je Saldi prestrašena skočila od zidu: mimo okna je pošastno tiho švignila velika senca. „Buhuhu“, je trepetal glas sove.

Sveča se je ocejala. Plamenček se je vil na razne strani. Njegov nemirni svit je ojasnil zdaj klop, zdaj vrata, zdaj stenske preproge, ki so se majale v ponočni sapi in rahlo udarjale ob zid. Pisana večča se je zadevala brneč ob okno, ob svečnik, ob Saldino roko in pustila tam fin sivkast prah. Strastno je krožila ob luči in se naposled zaletela naravnost v plamen. Zasmilil se je Saldi lepi metulj, hotela ga je rešiti. Ali že so se vnela nežna krila v palečem plamenu; sveča je zasvetila močnejše, dvignil se je lahen dim. Opekla in ožgana je padla drobna živalca mrtva na mizo.

„Ali se zgodi tudi meni, tako?“ je šinilo Saldi po glavi in njen dih je vel preko luči, ki je oživljala beloto njenega obraza in vratu.

Počasno si je jela spletati kito in premišljevala svojo nakano.

„Kaj za to, če poginem tudi jaz... Izgubila sem vse, izgubiti nimam ničesar več. To življenje, slabejše nego v samostanu? In ako se mi posreči — kakšna žalost na Blagajevem gradu, kakšno veselje v mojem srcu! Ako bi jima zastupila dete, bi trajala njiju tuga prekratko za moje dolgoletne muke. Ugrabiti jima moram hčerko. Nič ne bosta vedela, kje je, kaj trpi, ali sploh še živi, ali ne: ta morilna negotovost naj jima počasi razjeda srce. Njiju trajna žalost bo meni trajno veselje, zadoščenje in tolažba!“

Odložila je šapelj, usnjati pas, zaponi in vrhnjo obleko. Mehke gube so se ovijale njenih prožnih udov. Veka so ji bila težka; jela jo je boleti glava. Trudna se je slekla, upihnila luč in zategnila posteljna zagrinjala. Navzlic utrujenosti dolgo ni mogla zaspati.

Zdajci se je živahno dvignila v postelji. Kakor blisk hipoma razsveti temen prepad, tako se je zasvetila Saldi misel, ki je pregnala vse druge osnutke in vse dvome.

„Erazem je preneroden; hlapcem ne morem zaupati. Davi pa sem videla ob Kolpi na hrvaškem bregu cigane... Izlepa ne bi mogla najti spretnejših pomagačev. Bog daj, da ne bi odpotovali prekmalu. Takoj jutri pojdem v ciganski tabor!“

Književna poročila.

Ivan Cankar, Volja in moč. Založil L. Schwentner. V Ljubljani 1911. 8°. 127 str. Cena broš. 2 K, vez. 3 K.

Tri povesti je spisal Cankar, vsako je označil z ženskim imenom, vse tri pa je združil pod skupnim naslovom „Volja in moč“. Staro kakor človeštvo je pač vse, kar se poraja v misleči glavi ob zvoku teh dveh besed; nekaj večnega puhti iz njih in menda ga ni umetnika, ki se ni na kakršenkoli način bavil s problemi, izvirajočimi iz tisočkrat se izpreminjajočega razmerja med voljo in močjo. Samo na najvišjih vrhuncih in v nižavah se včasih oba pojma dejansko vjemata. Blagoslovljen izbranec kakor Goethe je menda imel toliko moči, da je v blaženih časih lahko izvršil, kar je zahtevala njegova silna volja. Zdrav kmetič noče več nego more, pa mu zadostuje moč za vso njegovo voljo. V tisočerihi ljudeh si nasprotujeta volja in moč, ali njih duše se ne zavedajo tega, pa žive primeroma mirno in pogostoma celo srečno. Ali še človek občuti, da zaostaja moč za voljo in se ta ne more potolažiti z zaničljivo gesto, se življenje lahko prelevi v dosmrtno trpljenje in se iz mučnega spoznanja porajajo pretresljive tragedije. Filozofi imajo prvo besedo, kadar gre za take probleme in čast jim, če jih rešijo z vsem znanstvenim programom na podlagi obsežnih študij in bistroumnih eksperimentov. Hvaležni jim bomo za vse analize in definicije. Ali od umetnika pričakujemo nekaj drugega. Povest se lahko dotika modroslovja, vendar pa ni modroslovná študija; če bi bila znanstvena disertacija, bi bila lahko veliko vredna, ali umetniška ne bi bila. Cankar pa je spisal tri povesti. Če mu imajo učenjaki kaj oporekati, naj opravijo z njim, kakor jim velewa srce in njihova pravila; za sodbo o pisateljevem delu bodo njihovi ugovori brez pomena. Ibsenu so dokazali, da je bila slika bolezni, ki je spravila Norinega prijatelja v prezgodnji grob, popolnoma zgrešena; Shakespeare je raztegnil morje do češkega „obrežja“. Medicinci ne bodo izpremenili svojih nazorov o pojavu, kateremu pravijo tabes dorsalis, geografi niso hoteli popraviti zemljevida Evrope, ali Shakespearova in Ibsenova dela niso izgubila svoje veljave, kakor je sveto-pisemska gena za vse čase, čeprav je vsaka njena beseda znanstveno ovržena.

Glavni naslov Cankarjeve knjige je primeren, ker se ponavljajo vprašanja volje in moči v vseh treh povestih, toda ne kakor problem, ki bi se imel po avtorjevem namenu izčrpati v njih. Tri slike nam je podal, a lahko bi jim pridružil z enakim naslovom še sto drugih, vsako različno od vseh ostalih. Petošolec, ki je šel v vodo, ker ni mogel biti več prvi v šoli, a drugi ni hotel biti, je občutil vso težo nasprotja med voljo in močjo, pa ga je razrešil na najenostavnejši način. Jakob Jerebičar je potreboval veliko več časa, da je spoznal pamanjkanje moči. Tudi on si je končno sam ustavlil življenje; ali njegova povest, čudovito podobna študentovi zgodbi, je bila vendar vse drugačna. Miha Jošt, ki je taval med Fanny in Miro, pa izgubil obe, sploh ni imel volje; slabotnej je bil, a vedel je čisto natanko, da nikdar ne stori tistega, kar bi rad. Polno želja mu je bilo srce, duša polna hrepenjenja, ki pa se nikdar ni povzpelo do hotenja, a ko se mu je končno v temni globočini dvignila senca volje, je bilo vse prepozno. Hrepenenje je nosil tudi Štefan

Bratina v sebi; čarodejno hrepenenje, iz katerega so vstajale krasne sanje, je bilo tako veliko, da poleg njega ni bilo prostora za voljo in je moralo ostati neplodno, ker še tista moč, ki jo je fragmentarno nosil v prsih, ni vedela kaj početi . . . Same tragične slike je zbral Cankar v knjigi svojih treh ženskih imen, tragične, dasi se reže v njih tupatam satirski obrabi in prhajo preko njih odsevi smešnosti in klavernosti. Nekaj težkega je v vseh teh povestih, tako težkega, da prizadeva čitatelju vsebina bolečine in oblika muke. Tistim Cankarjevim knjigam prištevam „Voljo in moč“, ki jih je treba vsaj dvakrat čitati, kakor zlasti „Nino“, da se morejo misli prilagoditi tistemu razpoloženju, ki ga zahteva pisatelj. Polna pesimizma je od konca do kraja in človek, ki pozna Cankarja v vsakdanjem življenju, polnega bojevitosti in vere v bodočnost, izrazitega optimista, gleda tukaj uganki v oči. Pa vendar je vse naravno in logično: Bodočnost sledi sedanjosti in kar pride, bo le tedaj zdravo, če okreva, kar je sedaj bolno in izgine, kar je neozdravljivo. Tudi umetnik ima pravico, da diagnosticira in Cankar je v tem oziru neprizanesljiv. Morda povzroča njegova brezobzirnost še več upora kakor težave, ki jih včasih prizadeva njegov simbolizem čitatelju, pa se preliva moralna nevolja v estetsko. Res je, da se Cankarjevi spisi ne morejo čitati, še manj pa uživati z duhom utrujenim od vsakdanjega dela in nazori o njegovem načinu pripovedovanja in opisovanja, ki je tako strogo enoten, da govore vsa usta vseskozi s Cankarjevim jezikom, se lahko razhajajo. Bistveno se mi to ne zdi. Menim pa, da se nihče, ako čita to knjigo s počitim duhom, ne bo mogel ubraniti onih vtiskov, ki jih je avtor nameraval. Mesta so v tej knjigi, kakor da niso napisana s peresom, temveč naslikana s čudnimi barvami, in čudovito razpenja Cankarjeva fantazija svoja krila. Mogočno se to spaja v zaključni viziji, v kateri se visoko nad vso turobnost današnjega dneva vzdiguje nepremagljiva, poletna vera v zmago. Kakor luč v učiteljevi sobi na „Klancu“, tako razodevajo tukaj jezdec v oblakih, podeči se od juga proti severu, to silno pisateljstvo vero. Vse drugačen in vendar tak je ta konec kakor tisti v Zolovem „Rimu“. „V gorah je grmeč odmevala zmagoslavna pesem o prihodnosti . . .“ To je Cankarjev evangelij.

E. Kristan.

Domen. Narodna igra s petjem v petih dejanjih. — Po Jos. Jurčiču spisal Ivan Česnik. (Zbirke „Ljudski oder“ 1. zvezek.) V Ljubljani 1911. Založila Kat. bukvarna. 8°. 86 str. Cena 80 vin.

Odkod bi si jemali naši dramaturzi snovi, če bi bil Jurčič pisal ljudske igre? To vprašanje mi je bilo najprej v mislih, ko sem izvedel o dramaturziranem Domnu. Najboljše tipe je posnel že Govekar, a preostalo jih je še nekaj, ki nestrpnost čakajo dramatikov. Zakaj ljudska snov mika dramatika in občinstvo; čim jačja je osebnost, tem bolj vleče. Čudim se, da ni še nobeden naših Shakespeareov porabil „Kozlovske sodbe v Višnji gori“ za burko. To bi bil glediški dogodek, ko bi kot glavna izmed prizadetih „oseb“ nastopil na odru objestni kozel Lisec!

A šalo v stran! Ivan Česnik si je izbral resno snov in je spisal tudi resno narodno igro. Junak drame, nesrečni Domen, je dobro označen in splošnemu okusu bodo ugajale vse poteze njegovega značaja: tiste, ki mu jih je Jurčič ustvaril, i tiste, ki mu jih je Česnik dodal. Sicer pa je tudi Česnikov Domen v bistvu Jurčičev, le dejanje se od početka manj, proti koncu pa vedno bolj oddaljuje od Jurčičeve povesti, tako da vidimo ob sklepu 5. dejanja na odru srečen parček, Domna in Anko, dočim se v povesti dejanje vse bolj tragično končava. Česnik je spraval v igro nekaj novih motivov, ki pospešujejo razvoj in primerno vzložijo zaplet. Tako n. pr. pripade beraču Urhu dokaj večja vloga, kakor jo ima v

povesti; Česnik nam ga predočuje kot nekdanjega ženina Domnove matere, preden si je ni osvojil jastreb Sova; ta zveza utemeljuje pomembnost Urhove vloge. Anka je še bolj idealizirana; tudi Sova je za spoznanje priljudnejši ko pri Jurčiču: tam ždi in tuhta vedno sam v odljudnem gradu, tu pa pride n. pr. k Jurcu tepkovca pit in se z uglednim gospodarjem razgovarjat; tudi je Česnikov Sova oženjen. Docela nov prizor imamo v 3. dejanju: Domen, zaprt in uklenjen v županovi celici. Od 3. dejanja dalje peša napetost igre: avtor išče novih zapletljajev, brž ko je ostavil razvoj dejanja v povesti, in stremi le za tem, da bi končno srečno združil oba nesrečna zaljubljenca; a kjer prevzame dramatik delo dramaturga, tam mu pojemajo moči. To prehitovanje se da zasledovati tudi na zgradbi posameznih dejanj: dočim obsega prvo dejanje 22 in drugo 23 strani, pade obseg tretjega na 11, četrtega na 13 in zadnjega celo kar na 7 strani. Kaka ekonomija je to v tehničnem oziru! Sicer pa, čemu treba kar petdejanjske drame? Nedavno je izšla v nemški reviji „Der neue Weg“ (XXXIX) študija o tem vprašanju. Kateri stavek bi gradil petnadstropno hišo, če ima gradiva k večjemu le za trinadstropno? Da je pisatelju primanjkovalo gradiva, pričajo tudi razni monologi, ki so po današnjem okusu pač le nekaka lirična mašila za vrzeli, ki nastajajo tam, kjer se dejanje samo od sebe gladko ne razvija. — **Skratka:** Česnikov „Domen“ je dramski prvenec, ki bo ugajal občinstvu naivne dovzetnosti; tudi dobrega okusa ne bo žalil, ker ni nikjer v njem banalnosti in sirovosti, kvečemu, da je v prvem prizoru tretjega dejanja nekaj preveč robotih izrazov; nekateri smatrajo psovke za izraz jake individualnosti in znak pristne realitike. Strožji kritiki pa „Domen“ ne bo ugajal.

J. Wester.

Krivoprisežnik. Narodna igra s petjem v treh dejanjih (7 slikah). Za slovenske ljudske odre priredil Homunkulus. („Ljudski oder“ II. zvezek.) V Ljubljani 1911. Založil „Ljudski oder“. 8°. 63 str. Cena 80 v.

Neki kmet je določil v svojem testamentu otroka zapeljane deklice za svojega dediča. Njegov lakomni brat se je polastil testamenta in po krivi prisegi pred sodiščem postane mogočni posestnik. S hinavsko pobožnostjo in z raznimi dobrimi deli je skušal pomiriti svojo vest. Njegov sin naj bi postal duhovnik, da mu nekoč pri spovedi podeli odvezo. Toda sin se je povrnil in ni izpolnil očetove želje, pač pa je pospešil neizogibno katastrofo. — Pretresljiva tragika, posneta po resničnem življenju, zdravo jedro in efektna scenerija so zagotovili Anzengruberjevemu „Krivoprisežniku“ („Der Meideidbauer“) odlično mesto med njegovimi ljudskimi igrami. Prireditelj za naše ljudske odre je dodal igri nekaj splošnih opazk in označil posamezne osebe, za kar mu bodo naši diletanti hvaležni.

J. P.

Štech Václav, Malomestne tradicije. Veseloigra v enem dejanju. Prevel V. M. Zalar. Založil prevajalec. V Ljubljani 1911. 8°. 52 str. Cena 60 v.

Ljudskošolski učitelj V. Štech, literaren drug Ign. Herrmanna, čigar očeta Kondelika in zeta Vejvaro tudi že mi poznamo, je dobil s to enodejanko svoj čas v konkurzu „Češke Thalije“ prvo nagrado in so jo igrali z velikim uspehom l. 1888. celo na Nar. divadlu v Pragi. Malomestno življenje v vsej svoji majhnosti in samozadovoljni omejenosti je Štechova domena. Občinske volitve v ta! em gnezdu, njegovo „društvenje“, osebne spletke, njegove klepetulje in opravljivke: vse to je avtor narisal z minuciozno vestnostjo in prešernim humorjem tako v tej veseloigri, kakor tudi v drugih svojih dramah, novelah in romanih. Za široko publiko so njegove stvari napisane kakor nalašč; njegove drame so na malomestnih odrih stalno na repertoaru in so po deželi zelo priljubljene. Prepričan sem, da bi „Malo-
„Ljubljanski Zvon“ 5. XXXI. 1911.

mestne tradicije" ugajale v Ljubljani še danes in da bodo dobrodošla novost posebno diletantom po malih mestih. — Zalarjev prevod je vester in točen ter se čita prav gladko; posrečena je tudi lokalizacija raznih malenkosti iz češkega življenja na slovenska tla.

Dr. V. Zupan

Anton Trstenjak, Pisateljsko podporno društvo v Ljubljani. Ob svoji petindvajsetletnici 1885—1910. V Ljubljani 1911. V. 8°. 70 str. Cena 1 K.

Pisateljsko podporno društvo v Ljubljani je letos dne 2. aprila proslavilo svoje petindvajsetletno delovanje s slavnostno akademijo. Za to svečano priliko je napisal društveni podpredsednik Ant. Trstenjak spomenico, ki nam pripoveduje, kaj je društvo namerjalo, storilo in doseglo v tej dobi „na polju dobrodelstva, književnosti, kulture, napredka in narodnega probujenja“ ter kako je sploh izvrševalo svoje narodne dolžnosti. Že l. 1872. se je na vabilo Dav. Trstenjaka ustanovilo „Društvo slovenskih pisateljev“, ki pa je kmalu prenehalo. Na poziv dr. Jos. Vošnjaka se je l. 1885. osnovalo „Pisateljsko podporno društvo“ z namenom, „da podpira slovenske pisatelje in njih obitelji z denarno pomočjo“. V prvi dobi svojega delovanja je društvo prirejalo literarno zabavne shode, kjer so člani čitali svoje spise, ki so se večinoma v tisku objavili. Društvo je priredilo ali se vsaj udeležilo raznih narodnih slavnosti širom slovenske domovine in netilo s tem narodno zavest. V Ljubljani je priredilo slavnostni večer v spomin Jos. Jurčiču z zanimivim berilom Fr. Levca (18. marca 1886), praznovalo je tristoletni spomin Trubarjeve smrti, priredilo Trstenjakov spominski večer in slavilo Vošnjakovo sedemdesetletnico (1904); vzdalo je spominske plošče čbeličarju dr. Zupanu (1886), Miroslavu Vilharju (1888), Mat. Ravnikarju na Vačah (1890), J. Bleiweisu Pred škofijo v Ljubljani, kjer je mnogo let živel (1891), slikarjema Janezu in Juriju Šubicu v Poljanah (1896); s pomočjo dežele in mestne občine je postavilo v Ljubljani Val. Vodniku spomenik in začelo nabirati prispevke za Prešernov spomenik. S „Slov. Matico“ je društvo oskrbelo prenos Kopitarjevih kosti z Dunaja v Ljubljano. Pri Sv. Krištofu ima društvo svojo grobnico, v kateri počivajo sledeči pisatelji: Božidar Raič, Fran Levstik, Anton Raič, Ivan Železnikar, Fran Gestrin, Simon Rutar, Ivan N. Resman in Andrejčkov Jože. Te časti pa nista bila vredna — Kette in Murn!

Delovanje društva kaže izredno paradni značaj. Da bi vršilo z istim sijajem tudi svoj glavni namen, zato mu je primanjkovalo do zadnjih let zadostnih gmotnih sredstev. Največji podpornik društva je bil idealni Fran Gestrin; toda njegova zapuščina je postala društvena last šele po dolgoletni pravdi in je danes narasla nad 19.500 kron. V petindvajsetih letih je društvo razdelilo podpor v znesku 9159 kron 78 vin.; imena vseh podpirancev so zabeležena na str. 10. — Trstenjakova spomenica je na mnogih mestih prepletena z retoričnimi superlativi, kar je seveda v prigodnih spisih običajno. To svečano razpoloženje moti zadirčni ton nepotrebne polemike z društvom slovenskih časnikarjev in pa z onimi mlajšimi pisatelji, ki so si želeli „Pisateljsko podporno društvo“ — drugačno.

J. Š.

Dr. Jos. Tominšek, Ajdovski Gradec. Ponatis iz „Dom in Sveta“. Založila Katoliška bukvarna. Ljubljana, 1911. 8°. 27 str. Cena 30 v.

Ajdovski Gradec, „Črtomirovo lastnino“, poznamo že iz obširnega Mencingerjevega opisa (Lj. Zvon 1883); dr. Tominšek je zbral nekaj novega gradiva. V prvem delu razprave nam opisuje lego Ajdovskega Gradca tik ob železniški po staji Bohinjske Bistrice, s prelepim razgledom po Bohinju do jezera in dalje; tu se stekajo v zračni črti vse Bohinjske poti, torej je bil ta grič za trdnjavo jako primerna točka. V drugem delu dokazuje pisatelj, da je stala tu morda že v rimski

dobi trdnjava ali vsaj kaka večja stavba, kar nam kažejo razne izkopanine. Geolog in montanist Morlot je bil mnenja, da je bila v rimski dobi na vrhu železarna, P. Hicinger pa je trdil, da je Ajdovski Gradec identičen z rimsko naselbino Idunum, seveda brez znanstvenih razlogov. — Ime „Ajdovski Gradec“ je domačinom znano, in že l. 1820. ga je prof. Richter našel kot navadno narodno nazivanje. Končno pisatelj odločno zavrača Žigonovo alegorično razlago Prešernovega „Krst“, kakor da bi bil Ajdovski Gradec „trdnjava Čbelice“.

Lisičar Matija, Pripovijesti. Zabavna knjižnica Matice Hrvatske. Svezak 314—315. U Zagrebu 1910. 8°. 123 str.

V tej knjigi je Lisičar, jedan mlajših hrvaških literatov, zbral devet stvari raznega obsega in razne vrednosti. Najboljši med njimi sta pač „Lopudska sirotica“ (32—50) in „Strah“ (62—82), ki pa je boljše v intermezzu z „gospodom Nikšo“ ko v drugih delih. Najboljše Lisičarjeve stvari so sicer že prinesle „Narodne Novine“ in „Vienac“, kjer je priobčil briljantno kritiko „Dubrovačke trilogije“. Te „povesti“ nam kažejo pisatelja, ki je — po raznih avanturah — postal pisatelj, pa piše svoje skice „in otio“, brez globlje psihologije, a z znaki, da jim je oče izobražen. Nobeni stvari, pa naj je še tako malenkostno obdelana, se ne more očitati, da je dolgočasna. Njegov jezik nosi očitne znake dubrovniške, ne samo v dialogu, ampak tudi v epskih partijah, kar je za večino stvari zelo ugodno, da se označi njih lokalni kolorit. Zato se skoro kot disharmonija občutijo partije, v katerih se preko tega dubrovništva kažejo „hrvatizmi“, pač pod vplivom slovstvenega jezika. Pravcati zagrebški germanizem srečamo baš na prvi strani „Nas dvoje djece gradilo na to velike oči . . .“! Tudi sicer se opaža, da je pisatelj specifične dubrovniške tujke „hrvatiziral“ in jim s tem vzel učinkoviti lokalni kolorit, ki ga sicer skuša v svojem pripovedovanju ohraniti. — V celoti je Lisičar podal knjigo, ki se — z večjo ali manjšo naslodo — lahko prečita, ki pa se, ne da bi zapustila globlje sledove, kmalu pozabi. V naših razmerah pa je to tudi nekaj vredno.

Dr. J. A. Glonar.

Bučar Franjo dr., Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije. (Crstice iz hrvatske književnosti, V.) U Zagrebu. Izdala „Matica Hrvatska“. 1910. 246 + 10 str.

Dr. Bučar poroča v predgovoru, da se je „obratilo . . . na vse najglavnije knjižnice u Evropi, te . . . na taj način doznao skoro za sva nalazišta sačuvanih . . . hrvatskih protestantskih knjiga“ in nadaljuje: „Na taj način bilo mi je moguće sastaviti bar potpunu bibliografiju sviju izdanja hrvatskih reformatora, koja su izašla glagolicom, ćirilicom, latinicom i na talijanskom jeziku. Taj bibliografski dio nije međjutim sasvim točno unesen u ovu knjigu, jer je ona namijenjena mnogobrojnim čitaocima Matice Hrvatske, već sam ga obradio napose. U ovoj je knjizi samo historijate razvoja, osnutka, djelovanja i propadanja hrvatske protestantske tiskare u Urahu, a tako i sve, što se te tiskare tiče i što bi moglo i širu publiku zanimati.“

Ali pa ni obljubil pisatelj potem z naslovom morebiti preveč? Zgodovinar književnosti mora gledati na svoj predmet vendar z drugih stališč in stikati za drugačnimi momenti in sintezami, nego zgodovinar tiskarne! Zgodovinarju hrvatske protestantske književnosti predpisujeta logika in značaj predmeta poglavja, katerih nobenega ne sme izpustiti, ako hoče dobo po pravici oceniti, in diktirata mu razporedbo, ki je ne sme razdreti, ako hoče osvetliti, kako se je doba pripravljala, uveljavljala in prerajala.

Ene strani *hrvatskega miljeja ob zori reformacije* se je Bučar v odstavku o „stanju hrvatskoga svečenstva i hrvatske knjige do reformacije“ kratko dotaknil (pogl. I. str. 24–30), a uvrstil ga je za „Utjecaji reformacije preko Kranjske, Ugarske, Njemačke i Venecije na Hrvate“, kar se pač ne da opravičiti, ker je treba vendar najprej orisati hrvatske razmere, potem pa iz miljeja presojuditi usodo reformacijskega semena na hrvatskih tleh. V „*utjecajih reformacije na Hrvate*“ (I., 9–24) skicira Bučar končne rezultate protestantske agitacije med Hrvati, storil bi pa bil menda bolje, če bi se bil potrudil, določiti za enkrat le sledove protestantizma med južnimi Slovani pred hrvatskim protestantskim tiskom, da bi se videlo, kaj je hrvatsko protestantsko knjigo rodilo. V poglavje o reformaciji pred tiskom bi se mogli prilično vplesti tudi podatki o dotakratnem življenju mož, ki so že stali med borci za „čisti evangelij“ in sodelovali pozneje pri literarnem pokretu, torej prve polovice tega, kar pripoveduje avtor o protestantskih literatih v II., III., IV. in VIII. poglavju. Na ta način bi si bil ustvaril avtor za zgodovino književnosti markantno ozadje ter se izognil mučnemu pretrgavanju naravne pripovedne niti in utrudljivim konglomeratom biografij.

V „*nastojanju oko izdavanja hrvatskih protestantskih knjiga*“ se izgublja ravno radi konglomerata biografij Vergerija, Trubarja, Ungnada, Flaccija in Grbića momenta, ki bi se morali sedaj iztkniti in čijih sinteze človek po nadpisu poglavja tudi pričakuje: razbor inicijative in skupljanje literarnih delavcev. Če bi se bil sprizajnil avtor z mislijo, da pokaže v tem poglavju brez ozira na literarno produkcijo, kako je polagoma rastla, kako je izgledala in v kakih medsebojnih odnošjih je živela literarna družina v Urachu, bi bil moral upotrebiti seveda že v tej zvezi dovršen del biografskega gradiva, ki ga vsiljuje sedaj še v III., IV. in VII. poglavju, zato bi lahko operiral pozneje večinoma z znanimi imeni in fiziognomijami ter nemoteno odpiral nove vidike: kar pripoveduje n. pr. sedaj o *južnoslovanski tiskarni* v poglavjih o „uredjenju hrvatske tiskare u Urachu“ (III. 73–106), o „ostalih su-radnicah hrvatske tiskare u Urachu“ (IV. 107–134) o „hrvatski protestantski tiskari u Urachu“ (VI. 35–161) in o „prestajanju hrvatske tiskare u Urachu“ (VII. 182 sl.), to bi bil po odpadu biografskega balasta brez težave združil v enem poglavju ter podal o postanku, uredbi, vzdrževanju in troških Ungnadovega podjetja s pomočjo svojega novega in interesantnega gradiva jasnejšo sliko, nego si jo more čitatelj iz omenjenih treh poglavij mukoma izkonstruirati.

Posebnega poglavja o razvoju *literarne produkcije* v Bučarjevi knjigi ni. Ali je mislil Bučar na ta nedostatek, ko je govoril v predgovoru o „*popuni bibliografiji*“? Toda to poglavje, brez katerega si človek „zgodovino književnosti“ jako težko predstavlja, bi moralo vsebovati razen naslovov in popisov, ki bi jih „mnogobrojni čitaoci Maticе Hrvatske“ pač prenesli, še marsikaj drugega, kar bi morda tudi tisti del „šire publike zanimalo“, ki ga take stvari — sploh zanimajo: poglavje bi moralo govoriti o razmerju med načrti in izvršitvijo, moralo bi v vsakem posameznem slučaju opozoriti na vire, moralo bi se ozirati na predgovore in morebitna prilagojenja tujega originala domačim razmeram i. t. d. Odstavek o „načinu prevodjenja i književna vrela hrvatskih reformatora“ (VIII. 216–221), ki se ozira skoro izključno le na prevod novega testamenta, in pa „kronološki pregled izdanja hrvatskih reformatora“ (X. 245–6) ne moreta te nepričakovane in občutne vrzeli Bučarjeve knjige niti od daleč nadomestiti. To je tem fatalnejše, ker operira tudi poglavje o „*nastojanju oko čistoće jezika u hrvatskim protestantskim knjigama*“ (VIII. 204 sl.) le s pičlimi rezultati dosedanega študija o jeziku hrvatskih protestantov: na lastno

roko Bučar jezika ni raziskoval, morebitnih jezikovnih posebnosti posameznih prevajalcev ni skušal namigniti, vprašanja, jeli ostal jezik na isti stopnji ali se dovrševal, jeli so ostali isti teksti pri zopetni uporabi neizpremenjeni ali se predelavali, si ni stavil.

Eno izmed poglavij, ki so pisatelju uspela, je poglavje o „*raspačanju hrvatskih protestantskih knjiga*“ (VI. 162—181), ki prinaša tudi jako mnogo novega gradiva. Logično bi moralo na to slediti poglavje o *napredku reformacije med Hrvati in Srbi po hrvatskem protestantskem tisku*, da bi se videlo, v koliki meri je odgovarjal uspeh knjige nadam, ki so jih stavili vanjo njeni očetje . . . Poglavje o *usodi južnoslovenske tiskarne in njenih izdelkov* (IX. 222—237) ter oddelek o „*broju štampanih i sačuvanih knjiga*“ (X. 238—245) sta na svojem mestu; slediti pa bi jima moral vsaj še en odgovor — na vprašanje, jeli in kak *vpliv* je imelo hrvatsko protestantsko slovstvo na razvoj naslednje dobe v hrvatski literaturi. V oddelku o ohranjenih knjigah je zagrešil sicer Bučar napako, radi katere odloži pač marsikak raziskovalec protestantske dobe mrmraje njegovo knjigo: pove, koliko primerkov te ali one knjige se je ohranilo, pove tudi, koliko komadov hrvatskih protestantskih tiskov je mogoče najti v tem ali onem mestu, zamolči pa, katera knjiga se naj išče n. pr. v Annabergu in katera v Wolfenbüttlu. Če more prenesti „šira publika“ sedanje nepopolne tabele Bučarjeve knjige, bi pač mogla prenesti tabele tudi potem, če bi jim bil vtisnil sestavljalec praktično vrednost.

Posamezne trditve, ki jih je ponovil Bučar za svojimi predhodniki, bodo podrobnejša raziskavanja pač še ovrgla. Da bi bil Vergerij prišel prvi na misel, prevesti protestantske knjige na hrvatski jezik (31), se ne more prav trditi, ker je mislil Trubar o tem že pred svojim begom v Nemčijo (Ta prvi deil tiga Novega Testamenta, predgovor, str. aijja). Vergerij ni Trubarja samo „možda i otprije poznavao, kada je Trubar dolazio u Trst i Goricu i pripovijedao u protestantskom duhu“ (38), ampak sta se poznala gotovo že izza dobe pred leta 1546., ko je bival Trubar pri škofu Bonomu „familiaris“ često v Trstu. Trubar sam namreč pravi, da je imel Vergerijevo „Kundtschafft . . . noch . . . zur Zeit, da ich des . . . Bonomi . . . Diener und besoldeter Windischer Prediger war. Dann die Statt Gaffers . . . ligt nur zwo Meil von Triest“. (Ta prvi deil tiga N. T. predgovor, str. aiiijja). Na Dunaju Trubar ni študiral l. 1523. (50), ampak je odšel tje l. 1527., župe Loka ni dobil l. 1530. (50), ampak 1527., l. 1547. Trubar ni bežal v Trst (50), ampak v gornjo Nemščino (prim. Naši Zapiski 1909, str. 169—70). Da bi bil Trubar „osnovao Hrvatima i Slovencima jednu literaturu, koja bi se možda i do dandanas obdržala“, ako bi bil „kojim slučajem i srećom došao na Rijeku u hrvatsku školu“ ter se naučil hrvatski in glagolico (68), je domneva, ki ji manjkajo vsi pogoji verjetnosti. Kdor hoče upoštevati dosedanji razvoj slovenskega literarnega jezika, bo prej sklepal, da bi imeli Hrvati v tem slučaju enega pisca več, Slovenci pa bili stopili vsaj desetletja pozneje na literarno poprišče. Ungnadove glagolske in cirilske črke niso prišle iz Waldensteina v Gradec zato, da bi se tu nadaljevalo tiskanje hrvatskih protestantskih knjig, ampak čisto proti volji protestantov: protireformatorji so jih v Waldensteinu konfiscirali (prim. Naši Zapiski 1909, str. 171—2; Jagić, Istorija slav. filologij, 908).

Naslova „Povjest hrvatske protestantske književnosti“ Bučarjeva knjiga pač ne zasluži: vrednost, ki jih mora iskati literarni zgodovinar, išče Bučar premalo. Večini „mnogobrojnih čitaoca Maticе Hrvatske“ menda ne bo ugajala; komur se ne ljubi samemu analizirati, se bo s težavo prerival skozi ta dolgovezna poglavja, ki

jih polnijo često regista aktov in pisem. Za znanstvenika pa ima ravno radi precejšnjega dela teh regist knjiga stalno vrednost. Bučar ni pregledal namreč le rokopisne ostaline vnetega raziskovalca naše protestantske dobe Elzeja, ampak je upotrebljal tudi oni del aktov, pisem in računov, nahajajočih se pod naslovom „Slavischer Bücherdruck“ v tübinski vseučiliški knjižnici, ki jih Kostrenčič ni izdal. In radi tega novega gradiva bo moral vzeti Bučarjevo knjigo v roke vsak, ki bo hotel proučevati protestantsko dobo jugoslovanske prošlosti.

Dr. Fr. Kidrič.

Hrvatsko Kolo. Naučno-književni zbornik. Izdala „Matica Hrvatska“. Knjiga VI. U Zagrebu 1910. V. 8°. 384 str.

Razen bogate leposlovne vsebine različne umetniške vrednosti prinaša šesta knjiga „Kola“ tudi več zanimivih poljudno znanstvenih člankov. Branko Drechsler je napisal literarno študijo o Ant. Mihanoviču, pesniku hrvatske himne, pl. Šišić poroča o rezultatih Peiskerjevih kulturno-socioloških razprav in o Edv. Boguslawskega fantastičnih nazorih glede slovanske prazgodovine, selitve Hrvatov in postanka glagolice. V. Klaić je priobčil obširno zemljepisno-zgodovinsko črtico o Sotli, ki tvori že stoletja politično mejo med bratskima narodoma; toda zgodovina je pokazala, da politične meje ne morejo razdeliti tega, kar je zjediniła priroda sama. Urednik K. Šegović se spominja v prisrčnih nekrologih zaslužnih Matičarjev dr. Fr. Vrbanica, Fra Šim. Milinovića, Ivana Trnskega in dr. Jurja Žerjavića. — Iz Bleiweisove zapuščine je objavil dr. Jos. Tomiňsek ilirsko pesem Slovenca Ivana Mohorčiča iz l. 1849. Bleiweis poslane pesmi ni objavil, kajti čudna „ilirščina“ bi ostala bralcem „Novic“ nerazumljiva. Mohorič je bil sicer navdušen politik, a nikakor ne pesnik; dikcija pesni kaže, da je uspešno čital Vodnikovo „Ilirijo“.

J. Š.

Anton Breznik, Die Betonungstypen des slavischen Verbms. (Archiv für slavische Philologie, XXXII, H. 3–4, str. 399–454.)

V zadnjem dvojnatem snopiču Jagičevega „Archiva“ je priobčil marljivi raziskovalec našega jezika, g. dr. A. Breznik, znamenito razpravo o naglašanju slovanskih glagolov. Vestno je porabil Daničičeve, Garbellove, Leskienove, Dielsove in Valjavčeve razprave o tem predmetu ter sam prehodil Baško dolino in sosednje kraje. Avtor ni v vsem zadovoljen z Dielsovimi in Leskienovimi rezultati; obrača se na mnogih mestih proti njima, češ, da sta se dala zapeljati Pleteršniku, ker sta se zanašala na njegov slovar, potovala pa nista po Slovenskem. Dr. Breznik imenuje naglašanje „hóđiti, hváliti, lómiti, tláčiti, ljúbiti, nósiti, mółiti . . . lěžati, béžati . . . míniti, vsekniti se, máhniti, plániti . . . pádati, pískati, pláčati, zídati, drémati . . .“ na raznih mestih svoje razprave „krivo“ ali „napačno“ („falsch“)! V svoji študiji: „Slovanske besede v slovenščini“ rabi o takem „skoziinskozi napačnem“ naglašanju celo radikalni izraz — „Pleteršnikov nestvor“ (str. 30). Primerneje bi bil ta pojav označil kot „umaknjeni naglas“ ali pa „mlajše naglašanje“, nikakor pa ne „falsch“, kar diši preveč po tistih slovníčarjih, ki jim je dal prvak v jezikoslovju nauk: „Slovníčar ima samo registrirati slovníške pojave, pravila, ki se dajo abstrahirati iz živega jezika; ne sme pa jeziku ukazovati kakor gospodar hlapcu.“ Romanski narodi nimajo svojega Breznika, ki bi imenoval furlanske nedoločnike z umaknjemim akcentom „krive“ ali „napačne“, n. pr. témi, vjódí (poleg temé, vjodé), duéli, nuéli, stuárzi, ridi, árdi (poleg ardé) ali pa laške infinitive z mlajšim naglasom: tórcere, cómpiere, péndere, rispóndere, ridere, árdere . . ., kar je vse iz prvotnega timére, vidére, dolére, olére, extorquére, ridére, ardére, complére,

pendere itd. — In kje se naglaša v resnici tako, kakor zahteva dr. Breznik? Na severnem Goriškem (vobče severno od Čepovana in Plavi), v velikem delu Gorenjskega (izjeme so: Selca, Trata i. dr.), na Koroškem, v ljubljanski okolici in v nekaterih štajerskih narečjih (n. pr. v laškem okraju). Pleteršnik je dal prednost naglašanju, kakor je v navadi v večini dialektov, zlasti na Dolenjskem, Štajerskem, Notranjskem in na Krasu. V tem vprašanju je Pleteršnikovo ravnanje menda splošno odobravati. Gorenjec Kopitar naglaša v svoji slovnici (1808): lómiti, mámiti, dáviti, vézati, klicati, máhniti (mahníti), góniti (goní ti), séliti (selíti), žéniti (ženíti), brániti (braníti), drémati (dremáti) itd. Oblike, ki jih navaja Kopitar šele na drugem mestu, so po dr. Brezniku edino slovenske, prve pa napačne! V Ziljski dolini se sliši: máhniti, skákati, drémati . . ., v Rožu na Koroškem naglašajo n. pr. brániti se, ljúbiti, dáviti, méšati, vézati . . ., torej „krivo“. Levec naglaša v „Slov. pravopisu“ hóditi, dasi mu je znano, da je tu mlajši naglas, in dasi daje v mnogih rečeh svojemu domačemu narečju prednost.

Da končam: Dr. Breznik si je pridobil s svojo korenito razpravo veliko zaslugo, moti se pa, ako meni, da je vse mlajše krivo, če se ne ujema s starejšim in pa z učenimi teorijami. Pleteršnikov „nestvor“ pa predstavlja naglašanje, ki je večini Slovencev domače in lastno. Nikakor tudi ni prikladen izraz „der oberkrainische Dialekt“, katerega rabi dr. Breznik, ker je več gorenjskih narečij; v Kranjski gori se govori drugače kakor v Št. Vidu, v Kamniku je narečje precej različno od loškega, bohinjskega itd.

Ivan Koštič.

Paul Bourget, Le Tribun. Pariz 1911. — Znani literarni kritik, filozofski romancier in dramaturg je izdal novo igro, v kateri je izražena apologija rodbine. Kakor empirik Comte, romanopisec Balzac, naturalist Haeckel, smatra Bourget famulijo za začetno celico v socialnem organizmu. Ost te trodejanke je naperjena proti moderni zablodi, pripisujoči posamezniku pravice, ki grede edinole naravni skupini. To idejo je pokazal na socialistu Portalu, ki pride kot ministrski predsednik v položaj, da ne more prakticirati svojih individualističnih principov.

Portal vsebuje kričeč kontrast z vsakdanjimi ljudmi temperamenta, ki se dajo voditi od nagona, ne da bi si izdelali svetovni nazor, in ki torej redko zablodijo v konflikt. Tribun je ideolog, ki ima trdno filozofijo zgodovine, ima prepričanje; je presvedčen socialista, se bori proti kapitalizmu in govori s hipnotizujočo vero kolegu Saillardu, naj ne demisionira vsled malenkostne „rodbinske“ sramote — žena ga je namreč ostavila — češ, vsak posameznik je popolnoma neodvisen od drugega v rodbini, oče in sin sta enako samostojna, žena in mož neodgovorna drug drugemu. Podedovani predsodki so davno razoroženi . . . Toda vsa argumentacija se zruši, ko tribunov sin, prideljen očetovemu kabinetu, poneveri 300.000 frankov, želeč pomagati iz hipne zadrege ljubljenci, soprogi očetovega prijatelja. Ko Portal odkrije infamijo, hoče biti le vesten šef in takoj ovaditi defraudacijo državnemu pravniku, kar ga v zadnjem trenutku preseneti sin z vprašanjem: Papa, naj se usmrtim? Te besede vzbude v uradniku očeta, ki ovadbe ne izvrši. Toda notranja muka ga grize, ker je kršil lastne nazore. Sramota, da je izdal samega sebe radi zastarelih predsodkov rodbinske solidarnosti, in očitki najboljšega prijatelja ga privedejo do sklepa, da zapusti ministrski stolec.

Bourget opisuje skoro v vseh delih high-life, visoko službo. Nepotrebno je poudarjati, da je izza Stendhala najgloblji psiholog francoske književnosti; toda ta smer ima nevarno kleč obširnosti in okornosti, kateri tudi on ni ubežal.

A. Debeljak.

Razni zapiski.

† **Ivan Grohar.** Dne 19. aprila t. l. je umrl v ljubljanski deželni bolnici eden najnadarjenjših naših umetnikov — Ivan Grohar. Sanjal je o solčni Italiji, kamor je hotel pohiteti se zdraviti in slikati, toda prej je došel do zadnje postaje svojega križevega pota, star komaj 44 let. Sin Gorenjske, odkoder je prišla večina naših umetnikov, se je po dokončani ljudski šoli izobraževal najprej v Kranju, potem v Zagrebu, na graški akademiji umetnosti in nazadnje v Monakovem pri Ažbetu, kar je bilo zanj odločilnega pomena. Iz Monakovega se je povrnil v domovino, ki pa mu ni mogla dati mirnega kotička, tudi tedaj ne, ko je zaslovelo njegovo ime po umetniških razstavah čez slovenske meje. — b —

Kopitar in Rusini. V Zapiskih znanstvenega društva imena Ševčenko (1910, XIX, knj. 2—3.) je priobčil Mihajlo Terša kovec obširno razpravo o razmerju Kopitarja do galiških Rusinov. V svojih prvih spisih je Kopitar zanikal samostalnost Rusinov in njih jezika; toda okoli l. 1816. se je izvršil preobrat njegovih nazorov, da je zagovarjal njih narodno in jezikovno samostalnost ter jim želel tudi politično neodvisnost. Pisatelj je pojasnil na podlagi raznih, deloma novih virov Kopitarjeve zveze s tedanjimi rusinskimi književniki, posebno z Iv. Mohylnickim, Iv. Snegurskim, Jos. Levickim, Ant. Dobrjanskim, Jos. Lozinskim in Jak. Holovackim. — (Teršakovec je napisal tudi v „Zborniku u slavu Vatr. Jagića“ (1906) študiju o Kopitarju in Vuku.) — in —

Emil Korytko. Poljski mesečnik „Świat słowiański“ je prinesel v letošnji marčni številki (VII, tom I., str. 192—207) življenjepisno črtico o Korytku, ki jo je napisal znani Jan Magiera na podlagi Prijateljevih, Frankovih in Kidričevih razprav, katere pohvalno omenja. Posebno dobro mu je služila Kidričeva študija z novim bogatim gradivom, ki jo je objavil lanski „Lj. Zvon“.

Josip Jurčič v srbskem prevodu. „Matica Srpska“ je izdala v 139. zvezku zbirke „Knjige za narod“ dve Jurčičevi pripovedki: „Lažan novac“ in „Kako je Petar Kotarjev izpašao, što je krao krompir“. Prevod je oskrbel Simon Končar, učitelj v Karlobagu.

Stoletnica Dositeja Obradovića. (1742—1811). Srbi slave stoletnico smrti svojega prvega narodnega pisatelja. Žeja po izobrazbi je gnala Dositeja Obradovića iz samostanskega zatišja v širni svet, daleč preko domovine, in česar se je na teh odisejskih potovanjih na jugu, vztoku in zapadu naučil, to je s čudovito energijo presadil na domača tla. Razni prigodni spisi so posvečeni njegovemu življenju in delovanju; tudi „Matica Slovenska“ se ga hoče spominjati s primernim člankom. S posebnima spomenicama sta dostojno proslavila ta narodni jubilej med drugimi tudi „Srpski književni glasnik“ (br. 244) in „Brankovo kolo“ (br. 12—15). V zadnjem so priobčili svoje prispevke Vatr. Jagić. Tih. Ostojić, Mil. Georgijević, Fr. Hešič („Dositej i Slovenci“), Mil. Jakovljević („O Dositejevu jeziku i stilu“), Milan Petrović, Milan Šević, Ivan Prijatelj („Nekoliko napomena o Kopitarevu zanimanju Dositejevim delima“), Dimitrije Ruvarac, Gjuro Šurmin i. dr. J. Š.

Popravek. Na str. 233. (25. vrsta od zg.) čitaj namesto „Karol IV.“ — pravilno „Karol VI.“